

Dr. sc. Franjo Jurić
Državni zatvor u Bihaću (BiH)
franjojuric73@gmail.com

Primljeno/Received: 10.6.2019.
Prihvaćeno/Accepted: 17.2.2020.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
DOI: <https://doi.org/10.47325/zj.4.4.11>

UDK 94(497.5)“1941/1942“

USTROJ CIVILNIH I VOJNIH TIJELA VLASTI NDH U VELIKOJ ŽUPI KRBAVA I PSAT SA SJEDIŠTEM U BIHAĆU 1941.–1942. GODINE

Sadržaj: U historiografiji komunističke Jugoslavije problematika djelovanja civilnih i vojnih vlasti Nezavisne Države Hrvatske (NDH) na području današnje Bosne i Hercegovine tijekom Drugog svjetskog rata bila je djelomično istražena jer se ta tema nije mogla slobodno znanstveno istraživati niti se o njoj moglo slobodno pisati. U spomenutom razdoblju naglasak je bio na istraživanju partizanskog pokreta, dok je drugim sudionicima rata davana znatno manja pozornost. Oni koji su o toj temi pisali, malu ili gotovo nikakvu pozornost pridavali su sagledavanju okolnosti u kojima su utemeljena i djelovala tijela civilne i vojne vlasti NDH u Bosni i Hercegovini pa tako i na području bihaćko-cazinskog kraja. Historiografskih istraživanja o glavnim značajkama civilnih i vojnih tijela vlasti NDH u Velikoj župi Krbava i Psat sa sjedištem u Bihaću nema. U radu je, na temelju izvornog arhivskog gradiva, prikazan Ustroj i djelovanje civilnih i vojnih tijela vlasti NDH u Velikoj župi Krbava i Psat sa sjedištem u Bihaću u razdoblju 1941.–1942. godine. Naime, nakon što je utemeljena 16. lipnja 1941. na području župe ustrojena su tijela općinskih, kotarskih i župskih tijela vlasti NDH, dok se ustroj vojne vlasti ogledao kroz uspostavu i djelovanje domobranskih i ustaških postrojbi te oružništva.

Ključne riječi: Velika župa Krbava i Psat sa sjedištem u Bihaću, Nezavisna Država Hrvatska, domobranstvo, ustaška vojnica, oružništvo, Viktor Gutić, Ljubomir Kvaternik, Josip Barišić, Gustav Matković, Ivan Tomašević.

Bihačko-cazinsko područje do utemeljenja Velike župe Krbava i Psat⁹⁶⁴

Proglašenjem NDH 10. travnja 1941. g. nije bilo riješeno pitanje statusa Bosne i Hercegovine. Dogovorom Berlina i Rima, 23. travnja 1941. g. utvrđena je demarkacijska crta na području bivše Jugoslavije koja se većim dijelom protezala preko teritorija NDH, dijeleći ga na njemačko i talijansko interesno (okupacijsko) područje.⁹⁶⁵ Pitanje ulaska Bosne i Hercegovine u sastav NDH riješeno je *Rimskim ugovorima* 18. svibnja 1941. godine.

Odmah nakon proglašenja NDH, 11. travnja 1941. g. u Zagreb je stigla 14. njemačka oklopna divizija koja je nastavila daljnje kretanje u pravcu Karlovca. Sljedećeg dana dio te divizije krenuo je prema Bihaću i Sarajevu, a dio prema Bosanskom Novom, Banja Luci i Doboju. Prednji dijelovi ove njemačke divizije su 13. travnja 1941. g. preko Ličkog Petrovog Sela, Željave, Baljevca i Zavalja, bez borbe, ušli u Bihać gdje su se zadržali dva dana, nakon čega su produžili prema Bosanskom Petrovcu i Ključu, gdje su stigli istog dana. Iza 14. oklopne divizije, u drugom ešalonu nalazile su se postrojbe 51. armijskog korpusa njemačke vojske koje su činile 101., 132. i 183. pješačka divizija. Prethodnice ovog korpusa stigle su 15. travnja 1941. g. do rijeke Une u području Bosanske Krupe i Bosanskog Novog te produžile dalje pa su istog dana predvečer stigle u Sanski Most. Pritom, 132. pješačka divizija se tog i sljedećeg dana nalazila na području od Bosanske Krupe do Otoke s isturenim dijelovima u Sanskom Mostu dok je 183. pješačka divizija zauzela područje Bosanska Gradiška – Prijedor – Banja Luka.⁹⁶⁶

Nakon što su dijelovi 14. oklopne divizije njemačke vojske 13. travnja 1941. g. stigli u Bihać, a potom nastavili kretanje dalje prema Sarajevu, 17. travnja 1941. g. u Bihać su stigli dijelovi 2. brzog korpusa talijanske vojske. Bile su to postrojbe „Lancieri di Novara“ koje su se smjestile u vojni logor u bihaćkom naselju Žegar. Odmah po ulasku u grad, ove postrojbe su uspostavile stražarska mjesta na svim prilazima Bihaću, uvele redarstveni sat te izdale naredbu da sve trgovine, poduzeća i banke moraju biti otvorene te nastaviti s radom kao i ranije.⁹⁶⁷

⁹⁶⁴ Naziv Velika župa Krbava i Psat (Pset) vezuje se za dva povijesno-zemljopisna pojma Krbava i Psat. Krbava koja označava područje istočnog dijela Like, između planine Plješevice na istoku i nižeg gorja na zapadu i jugu. Psat (Pset) je predstavljala jednu od 11 najstarijih županija na području Primorske Hrvatske i okolnih krajeva. Župa Pset, prema spisu crkvenog sabora u Splitu iz 1185., pripadala je u crkvenom pogledu Kninskoj biskupiji. Središnji dio srednjovjekovne župe Pset obuhvaćao je Bravsko i Petrovačko polje. Župa se prostirala na zapadu do planine Plješevice i rijeke Une, na istoku do rijeke Sane te na jugu do područja oko Drvara i rijeke Une.

⁹⁶⁵ Demarkacijska crta protezala se pravcem Samobor – Petrinja – Glina – Bosanski Novi – Prijedor – Banja Luka – Jajce – Donji Vakuf – Travnik – Visoko – Sarajevo – Prača – Ustiprača – Rudo. Njemačka interesna zona obuhvaćala je područja sjeverno, a talijanska južno od navedene demarkacijske crte.

⁹⁶⁶ Slavko, ODIĆ, *Bosanska krajina u aprilskom ratu*, Zbornik: Podgrmeč u NOB-i, knjiga 1, Vojno-izdavački zavod, Beograd, 1972., 513.-516., Velimir, TERZIĆ, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941.*, knjiga 2, Narodna knjiga, Beograd, 1983., 419., 434., 448.

⁹⁶⁷ Bihać u novijoj istoriji (1918-1945), *Zbornik radova sa Naučnog skupa održanog u Bihaću 9. i 10. oktobra 1986.*, tom II, knjiga 2, Banja Luka, 1987., 16.-17.

O dolasku i susretu s talijanskom vojskom fra Bosiljko Ljevar, tadašnji svećenik bihačke župe, je zapisao: „Talijanska vojska je stigla u Bihać na malim biciklima obloženim tvrdom gumom, s puškama manjeg oblika nego što su jugoslavenske. Nastanili su se u logoru u Žegaru i stražarili na prilazima gradu. Sutradan nakon osam sati nalazio sam se u vrtu moleći brevijar kad mi pristupi jedan talijanski vojni svećenik u habitu s vojnim obilježjima i zamoli me da bi njihovim oficirima ustupili jednu sobu gdje bi oni objedovali dok borave u Bihaću. Ja sam ga uputio župniku fra Viktoru (Šakiću, op. a.) i kazao što želi. Župnik se malo zamislio i reče mi da ne bi bilo oportuno ne dozvoliti im jer bi nam kasnije mogli praviti kakvih neprilika i dozvoli, a on (talijanski časnik) zahvalivši otiđe.“⁹⁶⁸

Bihać je do utemeljenja Velike župe Krbava i Psat, kada je postao župsko sjedište, bio sjedište kotara u upravnoj nadležnosti Ustaškog stožera za Bosansku Hrvatsku i Likvidature bivše Vrbaske banovine. Prvi organizatori vlasti NDH na terenu bili su takozvani izvanredni ustaški povjerenici koje je najprije imenovao Hrvatski ustaški nadzor, a od svibnja 1941. tu je funkciju preuzeo Glavni ustaški stan. Za povjerenika čitave Bosne i Hercegovine bio je imenovan Jure Francetić, a osim njega imenovani su i povjerenici za pojedine dijelove i mjesta u Bosni i Hercegovini. Za područje bivše Vrbaske banovine sa sjedištem u Banja Luci, kojoj je upravno-teritorijalno pripadalo i bihačko-cazinsko područje, povjerenik je bio Viktor Gutić, odvjetnik iz Banja Luke. On se tijekom njemačkog bombardiranja Bihaća 11. travnja 1941. nalazio u Ripču kod Bihaća kao pričuvnik Unske divizije jugoslavenske vojske. Kad je saznao za Proglas od 10. travnja 1941. o proglašenju NDH, Gutić je došao u Bihać i poduzeo prve aktivnosti u cilju uspostave nove vlasti na bihačko-cazinskom području. Tako je 13. travnja 1941., po ulasku njemačke vojske u Bihać, za ustaškog logornika u gradu postavio bihačkog odvjetnika Ivana Bunića, a za njegove suradnike i savjetnike dr. Osmana Kulenovića, koji će kasnije postati i potpredsjednik Vlade NDH i Murata Ibrahimpašića. Za Kotarskog predstojnika imenovan je Vicko Dračevac, također odvjetnik iz Bihaća.⁹⁶⁹ Istog dana, Viktor Gutić je izdao prvi Proglas u kojem se između ostalog kaže:

„Hrvatski narode! Braćo Muslimani i Katolici! Kako Vam je poznato propala je Vaša tlačiteljica Kraljevina Jugoslavija. Na njezinim ruševinama stvorena je Nezavisna Država Hrvatska na cijelom povijesnom i narodonosnom teritoriju. Odmah imaju da se izbrišu svi znaci našega ropstva, kao grb, zastava, kraljevske slike bivše Jugoslavije.

U Zagrebu je stvorena vlada za Državu Hrvatsku, u kojoj je svakako uključena i Bihačka Krajina, pa je sveta dužnost svih nas da se naredbama naše Vlade pokoravamo“ (...).⁹⁷⁰

⁹⁶⁸ Bosiljko Ljevar, *Autobiografski zapisi* (neobjavljeni rukopis), 114.

⁹⁶⁹ Gutićevom odlukom od 25. travnja 1941. za gradonačelnika Bihaća postavljen je Niko Pavlović, urar iz Bihaća.

⁹⁷⁰ Tekst proglasa (u posjedu autora)

Nakon Bihaća, Gutić uspostavlja privremena tijela vlasti NDH na području Bosanske Krupe, Bosanskog Novog i Prijedora, dok je s istim zadatkom u Cazin poslao dr. Osmana Kulenovića.

U političkom pogledu, najveći dio muslimanskog pučanstva⁹⁷¹ bihaćko-cazinskog područja u razdoblju do izbijanja Travanjskog rata 1941. bio je pod utjecajem Jugoslavenske muslimanske organizacije (JMO), a ostali dio pod utjecajem Hrvatske seljačke stranke (HSS). Vrlo mali broj muslimana je podupirao političke ideje ostalih političkih stranaka koje su u to vrijeme djelovale u Kraljevini Jugoslaviji. Etnički Hrvati su uglavnom podupirali politiku HSS-a dok su etnički Srbi najvećim dijelom podupirali političke ideje i stavove Jugoslavenske radikalne zajednice (JRZ) na bihaćko-cazinskom području.⁹⁷²

Od 1936. do ožujka 1941. dužnost gradonačelnika Bihaća obnašao je Muhamed Galić-Muhica. Odmah nakon proglašenja NDH, 10. travnja 1941., dužnost bihaćkog gradonačelnika je privremeno preuzeo Abdulah Ibrahimpašić, disident JMO-e.⁹⁷³ Javno iskazivanje potpore novoproglašenoj NDH na bihaćko-cazinskom području bilo je sve izraženije. Tako je u Cazinu 11. travnja 1941. održan javni skup posvećen proglašenju NDH koji je otvorio Alija (Ale) Omanović, predsjednik cazinske kotarske organizacije HSS-a, mjesni povjerenik Hrvatskog radiše i Seljačke sloge, koji je prije uspostave NDH bio povezan sa Slavkom Kvaternikom i ustaškim krugovima u Zagrebu.⁹⁷⁴ Na skupu je govorio i bihaćki odvjetnik dr. Osman Kulenović, koji se u razdoblju između dva svjetska rata nije isticao u političkom životu, ali se držao svoga frankovačkog uvjerenja. Osim njega, potporu utemeljenju NDH davao je i njegov brat dr. Džafer Kulenović, koji će od 7. studenoga 1941. g. preuzeti dužnost potpredsjednika Vlade NDH umjesto svoga brata Osmana koji je podnio ostavku na tu dužnost. Od 24. kolovoza 1943. povjerenost mu je privremeno vođenje Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja.⁹⁷⁵ Osim toga, treba naglasiti da je 1939. g., nakon smrti Mehmeda Spahe, dr. Džafer Kulenović postao predsjednik JMO-a, najjače muslimanske političke stranke u Kraljevini Jugoslaviji zastupajući

⁹⁷¹ Korištenje terminologije vjerske pripadnosti pučanstva, a ne etničke u ovom radu, sukladan je terminologiji popisa pučanstva Kraljevine Jugoslavije iz 1931. koji je bio i zadnji službeni popis pučanstva prije izbijanja Drugog svjetskog rata na tom području.

⁹⁷² Esad, BIBANOVIĆ, Kulenvakufski komunisti u radničkom pokretu i ustanku, *Zbornik radova*, Banja Luka, 1987., 420.

⁹⁷³ Abdulah Ibrahimpašić se nakon izbora 1935. u Bihaću, kada je kao kandidat JMO-a na Mačekovoj listi izabran u Narodnu skupštinu, razišao s tadašnjim predsjednikom JMO-a Mehmedom Spahom i stranačkim vodstvom u Sarajevu. Na skupštinskim izborima 1938. u Bihaću Ibrahimpašić je izabran u Narodnu skupštinu na list Vlatka Mačeka porazivši Spahine kandidate koji su bili na vladinoj listi Milana Stojadinovića.

⁹⁷⁴ Identitet Bosne i Hercegovine kroz historiju, *Zbornik radova*, I, Sarajevo, 2011., 63.

⁹⁷⁵ Više o dr. Džaferu Kulenoviću vidjeti: *Tko je tko u NDH, Hrvatska 1941.-1945.*, Zagreb, 1997., 216.-217.

prohrvatske interese.⁹⁷⁶ Predvođeni izaslanstvo JMO-a pri posjeti poglavniku Paveliću sredinom kolovoza 1941. Kulenović je izjavio:

„Mi smo svi u pokretu od prvog časa, te surađujemo u njemu u državnoj politici i u upravi NDH u svim pravcima. Svima je nama Muslimanima Hrvatima pred očima konsolidacija i uređenje NDH, pa u to ulažemo i uvijek ćemo ulagati sve svoje sile.“⁹⁷⁷

Osim braće Kulenović potporu utemeljenju vlasti NDH na bihačko-cazinskom području dali su i drugi prije Drugog svjetskog rata istaknuti članovi JMO-a s ovog područja: Husein Muratbegović, književnik i učitelj, dr. Smajo Gradašćević, dr. Mehmed Alajbegovića, Husein Alić i dr. U Cazinu i Velikoj Kladuši, kao i u Bihaću, nakon sloma Kraljevine Jugoslavije vodeću ulogu preuzeli su disidenti JMO-a Alija (Ale) Omanović i Hasan Miljković. Omanović je, kao što je već naglašeno, prije proglašenja NDH bio predsjednik kotarske organizacije HSS-a u Cazinu, povezan s ustaškim krugovima u Zagrebu. Za razliku od njega Hasan Miljković se u vrijeme šestosiječanjske kraljeve diktature kao disident odvojio od vodstva JMO-a u Sarajevu te pokušava pogodbama s različitim diktatorskim vladama vratiti svoj politički utjecaj na bihačko-cazinskom području. U tome mu je najveći politički oponent bio Nuriya Pozderac koji je bio odan politici stranačkog vodstva JMO-a i predsjednika Spahe, zbog čega je 1935. izabran za senatora. Time je Pozdrac postao vodeći muslimanski krajiški političar. Međutim, 1936. na općinskim izborima u Vrbaskoj banovini Hasan Miljković je u ime hrvatsko-muslimanske autonomističke oporbe porazio Spahine pristaše okupljene oko Nurije Pozderca i preuzeo dužnost načelnika općine Velika Kladuša. Na toj dužnosti Miljković je dočekao i uspostavu NDH. Miljkovićem političkom usponu u NDH doprinijela je i činjenica da je poglavnik Pavelić svojom odlukom u kolovozu 1941. g. poništio staru presudu u predmetu „Miljković i drugovi“, izrečenu u vrijeme kraljeve diktature 1933., a zbog izazivanja nereda u Vrbaskoj banovini. Nuriya Pozderac se po uspostavi NDH politički pasivizirao, a potom se od 1942. priključio partizanskom pokretu obnašajući dužnost potpredsjednika Izvršnog odbora AVNOJ-a.⁹⁷⁸ Potporu uspostavi vlasti NDH dali su i predstavnici Islamske vjerske zajednice. Potvrđuje to i *Rezolucija* muslimana Bosanske Krupe koju je njihov imam Smail Mujakić prilikom prijema kod poglavnika Pavelića u Zagrebu 30. svibnja 1941. osobno uručio poglavniku. U njoj je pored ostalog pisalo:

„Vama Poglavniče, kao nositelju nove i sretne ere, stavljamo se na raspolaganje, spremni za dom, imovinu i živote položiti s tim uvjerenjem, da za nas muslimane, iza teškog i barbarskog razdoblja, nikad nije kucnuo sretniji čas ni došao ljepši dan, od kada ste Vi, Poglavniče, došli na čelo naroda i države Hrvatske. (...)

⁹⁷⁶ Enver, REDŽIĆ, *Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu*, Sarajevo, 1998., 301.

⁹⁷⁷ *Hrvatski narod*, br. 182., 15. VIII. 1941.

⁹⁷⁸ Zlatko, HASNBEGOVIĆ, *Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929.-1941.*, Zagreb, 2012., 772.-773., *Zbornik radova*, Cazinska krajina u XX. stoljeću, svezak 10, broj 32-33, Zagreb, 2011., 177.-189.

Svoje oči samo u Vas upiru i svi iz dubine duše mole Boga, da Vas održi zdrava i čila na diku i ponos naroda Hrvatskog, te mile nam domovine Slobodne i Nezavisne Države Hrvatske.⁹⁷⁹

Među istaknutijim bihaćkim katolicima koji su dali potporu ustroju vlasti NDH na bihaćko-cazinskom području su braća Franjo i Jakov Džal. Franjo Džal je nakon službovanja u zrakoplovstvu vojske Kraljevine Jugoslavije, po proglašenju NDH preuzeo dužnost zapovjednika 4. lovačke skupine Hrvatske zrakoplovne legije na istočnom bojištu. Ta je skupina po njemu, zbog velikih uspjeha, nazvana i „Džalova skupina“. Od ožujka 1945. postavljen je za glavara Stožera Zapovjedništva vojnog letališta NDH gdje je ostao do sloma NDH.⁹⁸⁰

Njegov brat Jakov Džal se također odmah po proglašenju NDH stavlja na raspolaganje hrvatskim vlastima. Obnašao je dužnost bihaćkog kotarskog predstojnika, a u razdoblju od lipnja do rujna 1941. i tajnika velikog župana Velike župe Krbava i Psat. Tijekom 1942. radio je u Ustaškoj nadzornoj službi (UNS), a od kraja 1943. u službi je Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost (GRAVSIGUR), na dužnosti nadstojnika Odsjeka u Uredu III. za upravu logora u NDH.⁹⁸¹

Od ostalih bihaćkih katolika koji su dali potporu uspostavi vlasti NDH na bihaćko-cazinskom području treba istaknuti članove društva „Mladeži sv. Ante“ koje je u Bihaću utemeljeno početkom 1940. godine. Istaknutiji članovi tog društva bili su: Ante Vicković, Edvard Prša, Pero Šimić, Mirko Kršnjavi i Marko Jurić. Ova trojica (Šimić, Kršnjavi i Jurić, op.a.) kao studenti Sveučilišta u Zagrebu 1939. i 1940. aktivno su se uključili u promicanje hrvatskih nacionalnih ideja na području Bihaća. Zbog toga su u siječnju 1941. bili uhićeni i pritvoreni, a u zatvoru su ostali sve do dolaska njemačke vojske 13. travnja 1941. godine. Osim njih, u Zavalju, kotar Bihać, ustaški pokret i ideju stvaranja NDH snažno su podupirali Petar Dujmović, Slavko Findrik i Josip (Jole) Bujanović, svećenik koji je od prosinca 1944. g. obnašao i dužnost velikog župana Velike župe Lika i Gacka. U kolovozu 1941. ustaškom pokretu pristupio je i Stjepan Šimić, bivši predsjednik kotarske organizacije HSS-a u Bihaću. On je bio postavljen za pobočnika bihaćkog Ustaškog logora.

Za razliku od katolika i muslimana, pravoslavno pučanstvo bihaćko-cazinskog područja nije pokazivalo naklonost uspostavi vlasti NDH na ovom području. Njihovi politički predstavnici su se po proglašenju NDH uglavnom politički pasivizirali, a nakon toga aktivno rade na rušenju kako su je nazivali „ustaške „vlasti. To će u praksi potvrditi već krajem srpnja 1941. g. kad će pod vodstvom četničkih i komunističkih krugova podići ustanak protiv civilnih i vojnih vlasti NDH, a središte tog ustanka bit će Drvar, odnosno područje Velike župe Krbava i Psat.

⁹⁷⁹ *Hrvatsko gospodarstvo*, br. 17., 31. V. 1941.

⁹⁸⁰ *Tko je tko u NDH*, Zagreb, 1997., 108.

⁹⁸¹ Isto.

Također treba naglasiti, da je potpora vlasti NDH na bihačko-cazinskom području, posebno kada je u pitanju muslimansko pučanstvo, ovisila i o postupcima nositelja najviše župske vlasti. To se posebno odnosi na razdoblje vladavine velikog župana Ljubomira Kvaternika. Nasilje koje je u tom razdoblju provođeno nad pravoslavnim i židovskim pučanstvom Velike župe Krbava i Psat utjecalo je na određeni broj muslimana u župi da se priključe ustanicima, a kasnije partizanskom pokretu.

Uspostava Velike župe Krbava i Psat i njenih tijela upravne i sudbene vlasti

Nakon proglašenja, NDH je upravno-teritorijalno bila podijeljena na velike župe, kotareve, kotarske ispostave, općine i sela. Posebnom odredbom poglavnika Pavelića od 10. travnja 1941. velika župa je definirana kao „državna upravna oblast na određenom državnom području, a na čelu velike župe nalazio se veliki župan kao pouzdanik vlade koji vodi cijelu građansku upravu u velikoj župi. Njega je imenovao Poglavlak, a njegova odgovornost prema poglavnikovoj odredbi jednaka je odgovornosti ministra. NDH je bila podijeljena na 22 velike župe.⁹⁸²

Velika župa Krbava i Psat utemeljena je 16. lipnja 1941. sa sjedištem u Bihaću.⁹⁸³ Zauzimala je površinu od 3693 četvornih kilometar i na tom području je živjelo oko 215 300 stanovnika.⁹⁸⁴ U sastav Velike župe ušli su upravni kotarevi: Bihać, Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac, Bosansko Grahovo, Cazin, Donji Lapac i Korenica te kotarske ispostave Velika Kladaša i Kulen Vakuf. Bihać kao sjedište Velike župe imao je status grada.⁹⁸⁵

Bihaćkom kotaru pripadale su upravne općine: Ličko Petrovo Selo, Lipa, Pokoj, Ripač, Vrsta i Zavalje. U sastavu kotara Bosanska Krupa bile su upravne općine: Bosanska Krupa, Bužim, Grmeč (sjedište Gudavac), Otoka i Velika Rujiška (sjedište Rašće). Upravne općine Bosanski Petrovac, Krnjeuša, Kulen Vakuf i Kulen Vakuf Sela ulazile su u sastav kotara Bosanski Petrovac. Kotar Cazin činile su upravne općine: Cazin, Ostrožac, Pećigrad, Stijena, Tržačka Raštela, Velika Kladaša i Vrnograč.

Do 20. prosinca 1941. u sastavu Velike župe Krbava i Psat bio je i kotar Korenica, koji je nakon toga pripojen Velikoj župi Lika i Gacka.⁹⁸⁶ Ovaj kotar činile su upravne općine: Bunić, Korenica i Plitvička Jezera. Kotarevi Donji Lapac i Bosansko Grahovo su od 1. siječnja 1942.

⁹⁸² *Narodne novine*, od 10. travnja 1941.

⁹⁸³ Zbornik zakona i naredbi NDH (ZZN) -1942, br. 423, Objava o početku poslovanja Velike župe Krbava i Psat u Bihaću.

⁹⁸⁴ Mladen, COLIĆ, *Takozvana NDH*, Beograd, 1973., 184.

⁹⁸⁵ Isto.; Rajka, BUĆIN, Prilog poznavanju institucija: zakonski okvir rada velikih župa NDH, *Arhivski vjesnik*, god. 44., 2001., 218.

⁹⁸⁶ ZZN-1941, br. 1201, Zakonska odredba o odvajanju kotara Korenica od Velike župe Krbava i Psat u Bihaću i njegovu pripajanje Velikoj župi Lika i Gacka u Gospiću, str. 1050.

pripojeni Velikoj župi Lika i Gacka, odnosno Velikoj župi Bribir i Sidraga.⁹⁸⁷ Upravne općine kotara Donji Lapac bile su Donji Lapac i Srb, a kotara Bosansko Grahovo: Bosansko Grahovo, Crni Lug, Drvar i Trubar.

Nešto kasnije, od 5. srpnja 1944. Velikoj župi Krbava i Psat su bili priključeni kotarevi Bosanski Novi i Dvor koji su do tada pripadali Velikoj župi Gora.⁹⁸⁸

Sjedište župe u razdoblju od 23. srpnja do 23. rujna 1944. iz Bihaća je privremeno bilo premješteno u Banja Luku.⁹⁸⁹ Zbog općeg sigurnosnog stanja 13. prosinca 1944. g. na području župi je uvedeno iznimno stanje kada je poslove građanske uprave preuzeo vojni zapovjednik obalnog odsjeka Lika, a od 27. ožujka 1945. g. glavar građanske uprave.⁹⁹⁰

Slika 1. Zemljopisna karta Velike župe Krbava i Psat s kotarevima (preuzeto s Wikiwand – NDH)

⁹⁸⁷ ZZN-1941, br. 1166, Zakonska odredba o ukidanju kotara Donji Lapac i pripojenja njegovog područja Velikoj župi Gacka i Lika, kao i pripajanje kotara Bosansko Grahovo Velikoj župi Bribir i Sidraga, str. 1035.

⁹⁸⁸ BUČIN, Prilog poznavanju institucija: zakonski okvir rada velikih župa NDH, 218.

⁹⁸⁹ ZZN-1944, br. 521, Naredba ministra unutarnjih poslova od 17. srpnja 1944., „(...) o privremenom prijenosu sjedišta Velike župe Krbava i Psat u Banja Luku“, str. 498; Isto, br. 701, Naredba ministra unutarnjih poslova od 13. rujna 1944. : „(...) o vraćanju privremeno premještenog sjedišta Velike župe Krbava i Psat iz Banja Luke u Bihać“, str. 696.

⁹⁹⁰ ZZN-1944, br. 865, Odredba o uvođenju iznimnog stanja na području Velike župe Krbava i Psat i Livac-Zapolje, 829; Narodne novine br. 71 od 28. ožujka 1945.; Odredba o promjeni odredbe od 13. prosinca 1944. o uvođenju iznimnog stanja na području Velike župe Krbava i Psat i Livac-Zapolje.

Tablica 1. Popis stanovništva srezova Bihać, Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac, Bosansko Grahovo i Cazin iz 1931. godine koji su pripadali Vrbaskoj banovini (Izvor: Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. ožujka 1931., knjiga II., Beograd 1938.)

SREZ	KATOLICI	%	PRAVOSLAVCI	%	MUSLIMANI	%	UKUPNO
BIHAĆ							
srez	7999	20	17178	44	13962	36	39309
grad	2149	26	1320	16	4739	56	8374
B. KRUPA							
srez	347	1	31502	67	15087	32	46946
općina	232	3	4632	55	3769	44	8642
B. PETROVAC							
srez	1579	5	24647	76	6298	19	32557
općina	664	4	11348	74	3311	22	15347
B. GRAHOVO							
srez	1419	5	24644	94	48		26118
općina	1101	9	11280	91	23		12404
DRVAR	305	4	8293	96	22		8627
CAZIN							
srez	895	2	11072	23	35313	75	47283
općina	78	1	308	5	5771	94	6158
VELIKA KLADUŠA	694	8	1032	11	7262	81	8990

Uspostavom Velike župe Krbava i Psat, na prijedlog ministra unutarnjih poslova NDH, poglavnik Pavelić je 3. lipnja 1941.g. imenovao Ljubomira Kvaternika.⁹⁹¹ On je bio brat vojskovođe i doglavnika Slavka Kvaternika koji je 10. travnja 1941. proglasio NDH. Prije dolaska na dužnost velikog župana Kvaternik je obnašao različite dužnosti: privremenog katastralnog povjerenika, gospodarskog vježbenika i pristava i poljoprivrednog savjetnika.⁹⁹² Za dožupana Velike župe Krbava i Psat je imenovan bio dr. Salih Hadžalić.⁹⁹³ Kvaternik u Bihać stiže 15. lipnja 1941., a o tom dolasku fra Bosiljko Ljevar kaže: „Iz Zagreba je poslan u Bihać Ljubomir Kvaternik. Došao je koliko se sjećam jednog popodneva i od naroda dočekan kod samostana časnih sestara, pred mostićem koji preko kanala vodi u grad. Pozdravljen od građana i naroda uzvratilo je govorom koji je započeo riječima: „Dragi moji muslimani...“ i u kojima je isticao hrvatstvo bosanskih muslimana. Srbe nije ni spomenuo. Vjerovao sam da je to kod njih ostavilo mučan dojam.“⁹⁹⁴

Nekoliko dana po dolasku u Bihać, veliki župan Kvaternik 20. lipnja 1941. izdaje proglas kojim se u cilju „očuvanja hrvatskog narodnog značaja grada Bihaća i njegove bliže okoline“

⁹⁹¹ Hrvatski državni arhiv (HR-HDA), MUP NDH, kut. 292, Ljubomir Kvaternik, br. predmeta 2539; Ured poglavnika, br. zapisnika 6699 Pr. M.U.P. 1941., od 3. lipnja 1941.

⁹⁹² Isto.

⁹⁹³ *Hrvatski narod*, 29. V. 1941.

⁹⁹⁴ Bosiljko Ljevar, *Autobiografski zapisi* (neobjavljeni rukopis), 114.

svim bihaćkim Srbima zabranjuje pristup i zadržavanje u gradu Bihaću i njegovoj okolini do udaljenosti od 15 kilometara. Već 23. lipnja 1941. Kvaternik je izdao i drugi proglas kojim poziva pučanstvo Velike župe Krbava i Psat na red i mir, naglašavajući da će svi oni koji budu kršili javnu sigurnost biti predani na postupanje Prijekom sudu.^{995c}

Nezadovoljan postignutim rezultatima, a prije svega odnosom prema pravoslavnom pučanstvu Velike župe Krbava i Psat, Kvaternik je smijenio Ivana Bunića, ustaškog logornika u Bihaću. Za njegovog nasljednika je imenovao Petra Šimića iz Zavalja kod Bihaća.⁹⁹⁶ Također je smijenio bihaćkog kotarskog predstojnika Vicka Dračevca, a na njegovu dužnost je imenovao Jakova Džala. Navodno, Kvaternik je Dračevcu zamjerio da je svojim službenim automobilom dopustio bijeg jednog zapovjednika puka bivše jugoslavenske vojske iz Bihaća do Beograda.⁹⁹⁷

Usporedo s uspostavom upravne političke vlasti na području župe uspostavlja se i sudbena vlast. Uz redovne sudove u NDH postojalo je i specijalno (izvanredno) sudstvo. Vrhovno redovno sudbeno tijelo bio je Stol sedmorice sa sjedištem u Zagrebu, a svaka je velika župa imala jedan sudbeni stol dok je svaki kotar kao sud prvog stupnja imao kotarski sud. U izvanredne sudove ubrajali su se prijeki (stalni) sudovi i pokretni prijeki sudovi.⁹⁹⁸

Odredbom Ministarstva pravosuđa NDH od 17. lipnja 1941. proglašen je Prijeki sud za područje Sudbenog stola u Bihaću. Za predsjednika tog suda imenovan je Smajo Gradašćević, predsjednik Kotarskog suda u Bihaću, a za njegovog zamjenika dr. Mihovil Vujčić, vijećnik Sudbenog stola u Bihaću, a za suce prijekog suda Islam Vukačević, kotarski sudac u Bihaću i Petar Dujmović, ustaša iz Zavalja. Njihovi zamjenici bili su Ferdo Jengiđ, sudac Kotarskog suda u Bosanskom Petrovcu i ustaša Petar Šimić, student iz Skočaja kod Bihaća.⁹⁹⁹

Nezadovoljni radom ovog suda vlasti NDH su već 14. srpnja 1941. imenovale nove suce. Novi predsjednik Prijekog suda u Bihaću postao je Ferdo Jengiđ, za njegovog zamjenika imenovan je dr. Zvezdan Čulić dok je Petar Dujmović imenovan za člana, a logornik Petar Šimić za zamjenika člana Prijekog suda. Ni ovaj sastav suda se nije uspio dugo zadržati jer je već 28. kolovoza 1941. imenovan novi sastav Prijekog suda koji su činili: Karlo Bać, Petar Šimić, novoimenovani članovi bili su Humbert Musapa i Stanko Vindakijević, a drugi zamjenik postao je Sadik Ćehajić.¹⁰⁰⁰ U ovom sastavu sud se zadržao i tijekom 1942. godine.

⁹⁹⁵ Vojni arhiv Srbije (VAS), Fond NDH, kut. 195, dok. br. 14 i 61.

⁹⁹⁶ *Hrvatski narod*, od 29. svibnja 1941.

⁹⁹⁷ Slavko, ODIĆ, *Radnički pokret Bihaća*, napomena 186., 81.-82.

⁹⁹⁸ Prijeki sudovi osnovani su Zakonskom odredbom o prijekom sudu od 17. svibnja 1941., a njihova teritorijalna nadležnost poklapala se s područjem pojedinog sudbenog stola. Pokretni prijeki sudovi osnovani su Zakonskom odredbom o pokretnom prijekom sudu od 24. lipnja 1941. (Vidjeti: *Narodne novine*, br. 32 i 58.).

⁹⁹⁹ *Narodne novine*, 18. lipnja 1941.

¹⁰⁰⁰ *Narodne novine*, 2. rujna 1941.

Osim upravne i sudbene vlasti na području Velike župe Krbava i Psat djelovala su i redarstvena tijela vlasti. Na području župe djelovalo je Župsko redarstveno ravnateljstvo. Bilo je sastavljeno od nekoliko referada: ravnatelja redarstva, zamjenika ravnatelja redarstva, jednog redarstvenog činovnika i prijavnog ureda. Sjedište ravnateljstva u početku je bilo u takozvanoj Ivkovića kući, nakon čega je preseljeno u Beronjinu kuću u središtu Bihaća.¹⁰⁰¹ Tijekom 1941. na čelu Župske redarstvene oblasti bio je Krunoslav Batušić, a od početka 1942. g. tu dužnost je preuzeo Kazimir Krnedić.¹⁰⁰² Najdulje je na dužnosti upravitelja Župske redarstvene oblasti bio Branko Vučić koji je obnašao i dužnost kotarskog predstojnika u Bihaću. On se nakon privremenog partizanskog zauzimanja Velike župe Krbava i Psat početkom studenoga 1942. te povlačenja partizana s tog područja dragovoljno pridružio partizanskom pokretu i napustio župu. Njegov zamjenik bio je Tomo Perković kojeg su partizani pri povlačenju iz Bihaća krajem siječnja 1943. odveli kao taoca zajedno s dr. Salihom Hadžalićem, podžupanom Velike župe Krbava i Psat.¹⁰⁰³

Ustroj vojnih postrojbi NDH na području Velike župe

Domobranstvo

Krajem travnja 1941. g. njemačka vojska dopustila je uspostavljanje postrojbi hrvatske vojske sastava jedne bojne s četiri satnije u Zagrebu, Varaždinu, Bjelovaru, Osijeku, Virovitici, Požegi, Brodu, Bijeljini, Tuzli, Novoj Gradiški, Sarajevu, Mitrovici, Zemunu, Travniku, Bihaću, Sisku, Petrinji, Vukovaru i Čakovcu. Sukladno zapovjedi Stožera Kopnene vojske NDH od 24. travnja 1941. došlo je do preimenovanja bivših pješačkih pukova jugoslavenske vojske koji su postojali na području NDH. Na području Bihaća i okolice bio je smješten 55. pješački puk jugoslavenske vojske koji je preimenovan u Bihaćku pješačku pukovnicu dok je 2. bataljun 55. pješačkog puka u Gospiću preimenovan u 2. bataljun Bihaćke pješačke pukovnije.¹⁰⁰⁴

Poslije talijanskih postrojbi, 21. travnja 1941. u Bihać dolazi i jedna domobranska satnija iz Siska koja ostaje kao posadna postrojba u gradu. Ova Sisačka satnija zajedno s Bjelovarskom i Zagrebačkom satnijom činila je 1. pohodni bataljun u sastavu Bosansko-hercegovačkog odje-

¹⁰⁰¹ VAS, Fond NDH, kut. 195, dok. br. 1, Pr. broj 297.

¹⁰⁰² VAS, Fond NDH, kut. 195 II, dok. br. 33; Husref, REDŽIĆ, Mladi crveni grad, *Zbornik Podgrmeč u NOB*, knjiga I., 116.

¹⁰⁰³ VAS, Fond NDH, kut. 93, dok. br. 17, Taj. broj 5/43.

¹⁰⁰⁴ Nikica, BARIĆ, Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne Države Hrvatske, 1941.-1945., Zagreb, 2003., 55.-57.

la koji je poslan u Bosnu i Hercegovinu radi uspostave vlasti NDH u razdoblju od 22. do 24. travnja 1941. godine. Odjelom je zapovijedao pukovnik Matija Čanić.¹⁰⁰⁵

Nakon toga u Bihać je 15. svibnja 1941. g. došao pješački potpukovnik Gustav Matković sa zadaćom formiranja Bihaćke pješačke pukovnije. Do njegovog dolaska u Bihaću se nalazilo oko 120 domobrana i ustaša pod zapovjedništvom satnika Blagomira Webera. Vojnici nisu imali adekvatne odore, bili su loše opskrbljeni oružjem i drugom vojnom opremom, a nisu bili prošli ni odgovarajuću vojnu obuku. Ovi su vojnici sa satnikom Weberom obilazili okolna bihaćka sela, vršeći pretrase i oduzimajući pronađeno oružje i druga vojna sredstva kojima su naoružavali svoje vojnike. U takvim okolnostima vojnički obrambeni sustav na području Bihaća i ostalih dijelova Velike župe Krkava i Psat djelovao je vrlo kaotično i neprofesionalno. Dolaskom potpukovnika Matkovića, koji preuzima zapovjedništvo nad Zapovjedničkom posadom u Bihaću, stanje se bitno mijenja.¹⁰⁰⁶

O počecima ustroja Bihaćke pukovnije, kasnije Bihaćkog posadnog bataljuna potpukovnik Matković u svom izvješću od 16. listopada 1941. kaže:

„Po dolasku u Bihać regulirao sam službu, smještaj i rad postrojbi i po formacijskim pregledima počeo organizirati postrojbe s pozvanim obveznicima. Zahtijevao sam sve potrebe, uredio pukovnijski povrtanjak i otpočeo s popravkom zgrade u vojnom logoru Žegar. Tad je uslijedila zapovijed da Bihaćka pukovnija postaje Bihaćki posadni bataljun. Počeo sam izvršavati novu formaciju, ljudstvo je pristizalo, ali nije bilo opreme i naoružanja, koje sam na sve strane tražio. Uslijed višekratnih preustroja i mijenjanja sastava jedinica, a dijelom uslijed velikih nedostataka u opremi sa obukom se jedva počelo, tako da je zapovjednik Vrbaskog divizijskog područja prilikom obilaska bataljuna našao veći broj vojnika bosih na vježbalištu, bez oružja i opreme. Tek druga polovina lipnja 1941. donijela je neko poboljšanje jer je primljena izvjesna količina opreme. U to vrijeme veći dio bataljuna zauzet je akcijama u okolini Bihaća u cilju pronalaženja oružja, kao udarni odjel radi pariranja raznih nezakonitih radnji stanovništva, pretresa planine Plješevice i sl. Jedva je bataljun bio formiran i po odlasku talijanske vojske smješten u vojni logor Žegar.“¹⁰⁰⁷

Problemi oko osnivanja Bihaćkog posadnog bataljuna, a kasnije i III. bojne 11. pješačke pukovnije bili su prije svega vezani za popunjavanje postrojbi bataljuna vojnim obveznicima. Naime, 31. rujna 1941. Zapovjedništvo posade Bihać izdalo je zapovijed po kojoj su svi vojni obveznici koji su bili na vojnoj vježbi četiri mjeseca i duže trebali dobiti otpust. Prema istoj zapovjedi otpušteno ljudstvo, bez obzira na područje kojem je pripadalo, trebalo je vratiti preko stožera pukovnije, odnosno doknadne bojne iz koje su upućeni. Svi ostali vojni obveznici koji

¹⁰⁰⁵ Isto, 58.; Bihać u novijoj historiji, *Zbornik radova*, tom I, Banja Luka, 1987., 18.

¹⁰⁰⁶ VAS, Fond NDH, kut. 151a, V.T. Br. 1267, od 16. listopada 1941.

¹⁰⁰⁷ Isto.

su dolazili iz Siska, Petrinje i Požege trebali su biti zadržani u svojim postrojbama, a otpuštene obveznike trebalo je zamijeniti s pozvanim pričuvnicima iz kotareva Bihać, Cazin i Bosanska Krupa. Također se ova zapovijed odnosila i na pričuvnike koji su dolazili iz Siska, Petrinje, Požege, Bjelovara, Karlovca, Banja Luke, Sarajeva i drugih mjesta.¹⁰⁰⁸

Nakon što su u razdoblju od travnja do početka srpnja 1941. g. postrojeni posadni i pohodni bataljuni, a domobranske postrojbe zaposjele cijelo područje NDH, početkom srpnja 1941. g. došlo je do preimenovanja pješačkih postrojbi domobranstva u pješake pukovnije koje su označene arapskim brojevima od 1. do 15. Tako su Vrbasko divizijsko područje činile 10., 11. i 12. pješačka pukovnija sa sjedištima stožera u Banja Luci, Sisku i Otočcu. Bihaćki posadni bataljun je preimenovan u III. bojnu 11. pješačke pukovnije.¹⁰⁰⁹

Novi problemi za ustroj domobranskih postrojbi na području Velike župe Krbava i Psat nastaju pokretanjem četničko-komunističkog ustanka krajem srpnja 1941. g. koji je zahvatio značajan dio područja župe. Raspoložive domobranske i ustaške snage smještene na području župe očito nisu bile dovoljne da zaustave četničko-komunistički ustanak. U takvim okolnostima, Zapovjedništvo posade u Bihaću 8. rujna 1941. g. je izdalo zapovijed o ustroju 1. i 2. bojne 11. pješačke pukovnije. Po toj zapovijedi ove bojne su trebale biti popunjene na način da su satnije morale brojati po 200 ljudi u svom sastavu, dok je Stožer bojne trebao imati do 35 ljudi. Strojničke satnije su trebale brojati do 107 ljudi, dok je svaka bojna trebala imati jurišni vod kojeg bi činilo 36 ljudi.

Prva bojna 11. pješačke pukovnije popunjavala se pristiglim pričuvnicima iz okoline Bihaća, s tim da je zapovjednik 3. bojne morao od novo primljenih pričuvnika svakodnevno upućivati u satnije 1. bojne po 20 obveznika. Ovi obveznici dolazili su u satnije 1. bojne u civilnim odijelima, a odore su dobivali od obveznika koji su otpušteni ili upućeni u Sisak. Isto je učinjeno i s naoružanjem. Svi primljeni obveznici morali su proći najpotrebniju obuku i postupno su bili upućivani na dužnosti na kojima su se nalazile njihove satnije.¹⁰¹⁰

Druga bojna 11. pješačke pukovnije se popunjavala na isti način kao i 1. bojna s tim što je uzimala novo pridošle obveznike i to po 20 obveznika na dan iz 3. bojne. Obveznici koji su stupili na vojnu vježbu zaključno s 25. svibnjem 1941. iz Petrinjskog i Banjalučkog popunitbenog zapovjedništva i bili neprekidno na vježbi bili su otpušteni svojim domovima. Za razliku od njih časnici i dočasnici nisu se otpuštali s vježbi.¹⁰¹¹

U sastav 1. bojne ušli su domobrani iz okolice Siska i Petrinje, a u sastav 2. bojne domobrani iz Bihaća i njegove okolice. Prvu bojnu su činile 1., 2., 3. i 4. satnija, dok su 2. bojnu činile

¹⁰⁰⁸ VAS, kut. 151a, dok. br. 3, V.T. Br. 774.

¹⁰⁰⁹ BARIĆ, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne Države Hrvatske*, 71.-74.

¹⁰¹⁰ VAS, Fond NDH, kut. 151a, dok. br. 29, V. T. Br. 737/I.

¹⁰¹¹ Isto.

5., 6., 7. i 8. satnija. Za zapovjednika stožera 1. bojne 11. pješačke pukovnije imenovan je satnik Ivan Ćorić, a zapovjednici satnija bili su: natporučnik Ivan Krašovec (1. satnije), poručnik Ivan Drašković (2. satnije), poručnik Rudolf Stunić (3. satnije) i poručnik Zvonko Leović (4. strojničke satnije).

Zapovjednik Stožera 2. bojne 11. pješačke pukovnije bio je potpukovnik Gustav Matković, a njegov zamjenik Romualdo Solla. Zapovjednici satnija ove bojne bili su: satnik Romualdo Solla (5. satnija), natporučnik Hasan Mujezinović (6. satnije), satnik Stanislav Špoljarić (7. satnije) i natporučnik Rudolf Vuković (8. strojničke satnije). Svim ovim postrojbama zapovijedao je Stožer posade na čelu s potpukovnikom Gustavom Matkovićem.¹⁰¹²

Prva bojna 11. pješačka pukovnija imala je zadatak osiguravati Bihać i njegovu okolicu. Sjedište stožera ove bojne bilo je u vojnom logoru Žegar. Prva satnija 1. bojne bila je zadužena za osiguranje područja sela Ripča, Ripački klanac i njegove okolice. Druga satnija 1. bojne osiguravala je željezničku prugu Bihać, zaključno sa željezničkom postajom Grmuša. Objekte u ovom području osiguravalo je 120 domobrana, dok je 50 domobrana bilo angažirano na zasjedama na južnom rubu Unskog kanjona, a preostali dio satnije nalazio se u pričuvni smješten na željezničkoj postaji Srbaljani u kotaru Cazin, gdje je bilo i sjedište zapovjedništva ove satnije.

Sjedište zapovjedništva 3. satnije 1. bojne bilo je u zgradi bivše policije, preko puta bihaćke gimnazije. Ova satnija je davala slijedeće posade: 40 domobrana ove satnije osiguravalo je prostor Gradine na Lohovskim brdima kraj Bihaća, jedan dočasnik i 40 domobrana činili su posadu u selu Skočaj, jedan dočasnik i 40 domobrana posadu u selu Prijeboj kod Plitvičkih jezera, jedan dočasnik i 20 domobrana činili su posadu u selu Pritoka. Zadaci ovih posada bili su osiguravanje ovih bihaćkih sela i njihove šire okolice, postavljanjem zasjeda na podesnim točkama i obrana ovih sela u slučaju neprijateljskih napada. Posada u selu Pritoci imala je zadatak osigurati putnu komunikaciju Bihać – Ripač.

Dio 3. satnije s oko 40 domobrana bio je smješten u sjedištu svog zapovjedništva i davao je dnevne i noćne ophodnje u gradu Bihaću, dok su preostali pripadnici 3. satnije bili smješteni u logoru Žegar gdje su davali stražu. Na ovim dužnostima bili su raspoređeni jedan zapovjednik straže i 12 domobrana koji su davali stražu na četiri stražarska mjesta u logoru Žegar. Ostatak satnije ulazio je u sastav pričuvne posade sa zadatkom da uzme sudjelovanje u obrani logora Žegar u slučaju da bude napadnut. Četvrta strojnička satnija davala je četiri strojopuške s poslugama 1. satniji čija je posada bila smještena u selu Ripač, jednu strojnicu s poslugom i dvije strojopuške s poslugom 3. satniji, koja je bila smještena u zgradi bivše bihaćke policije, preko puta bihaćke gimnazije, dok ostatak od četiri strojopuške i dvije strojnice ostajale su u logoru Žegar zajedno s ostatkom 3. satnije kao posadna pričuva.¹⁰¹³

¹⁰¹² VAS, Fond NDH, kut. 151a, V. T. Br. 561.

¹⁰¹³ Isto.

O stanju oružanih snaga NDH na području Bihać krajem rujna 1941. govori se i u izvješću o prilikama u Bihaću posebnog izaslanika potpredsjednika Vlade NDH Munira Šahinovića od 22. rujna 1941. godine:

„Prema planu generala Rumlera koji je određen da vodi operacije prema jugu i jugoistoku od Bihaća, sadašnje brojčano stanje vojske u Bihaću koje iznosi 3000 momaka potpuno je nedovoljno za djelatnost šireg značaja i trajnije vrijednosti, a prema kojom ta vojska raspolaže daleko je od toga da bi odgovarala potrebama. Vojska je k tomu u priličnoj mjeri neizučena. General Rumler predlaže da se najžurnije pošalju potrebne količine opreme bez čega je uspjeh predstojeće djelatnosti posve dvojben. Među ostalim on prvenstveno traži: 600 kompletnih oprema za vojnike (puške, odjela i dr.), 800 pušaka s potrebitim streljivom za naoružanje novaka i eventualno dragovoljačkog kora ili slične postrojbe, 20 ispravnih kamiona za brzo prebacivanje četa, 2 sanitetska automobila s potrebnim količinama zavojnog materijala i 4 borna kola koja su poslana na popravak u Zagreb a koja još nisu stigla.“¹⁰¹⁴

Na temelju zapovjedi Glavnog stožera Ministarstva domobranstva od 27. rujna 1941., tijekom listopada dolazi do novog vojno-teritorijalnog i zapovjednog preustroja domobranstva u NDH. Ukinuto je dotadašnjih pet divizijskih područja, a umjesto njih su ustrojena zapovjedništva domobrantskih zborova, domobrantskih zbornih područja i pješačkih divizija. Tako je NDH podijeljena u tri domobrantska zborna područja, pri čemu je područje Velike župe Krbava i Psat zajedno s velikim župama Bilogora, Zagorje, Prigorje, Pokuplje, Gora, Modruš, Vinodol i Podgorje, Lika i Gacka, Bribir i Sidraga te grad Zagreb činilo I. domobrantsko zbornu područje sa zapovjedništvom u Petrinji.

Prema ovom preustroju u Bihaću je bio stožer 2. pješačke divizije kojim je zapovijedao pukovnik Ivan Tomašević. U sastavu divizije bile su: 3. pješačka pukovnija (Karlovac), 12. pješačka pukovnija (Otočac), 15. pješačka pukovnija (Knin), VIII. topnički odjel (Bihać) i X. topnički odjel (Zagreb). Krajem listopada 1942. stožer 2. pješačke divizije je iz Bihaća preko Bosanskog Novog bio povučen u Kostajnicu.¹⁰¹⁵

Dvomjesečne neprekidne borbe s četničko-komunističkim ustanicima na području cijele Velike župe Krbava i Psat dovele su do toga da su angažirane ustaške i domobrantske postrojbe na ovom području raspolagale s dosta oštećenom ili potpuno uništenom vojnom opremom. Potvrđuje to i izvješće pješačkog potpukovnika Gustava Matkovića, zapovjednika Zapovjedništva posade Bihać od 16. listopada 1941. u kojem se kaže:

„Kao zapovjednik posade izdao sam potrebne zapovjedi za uređenje službe, zauzimanje položaja, zatvaranje prilaza Bihaću i osiguranje željezničke pruge do Grmuše. Pošto su sve satnije morale odmah krenuti na položaje, ljudstvo pridošlo iz B. Petrovca i Kulen Vakufa nije

¹⁰¹⁴ VAS, Fond NDH, kut. 195II, dok. br. 31.

¹⁰¹⁵ BARIĆ, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne Države Hrvatske*, 118.-121.

moglo biti ni uredno razvrstano, a da se ne govori o nekoj obuci. Oprema i ranije manjkava, upropaštena je i oštećena u dvomjesečnim borbama, gdje se vojnici uopće nisu ni skidali ni presvlačili. U Bihaću im se nije moglo dati drugi par rublja, jer isti i pored zahtjeva nije primljeno i danas ga nema u dovoljnoj količini da bi svaki vojnik imao dva para...

Prolazeće postrojbe i dijelovi bili su u Bihaću opskrbljene neophodnom opremom, ukoliko je iste još bilo u ranijem skladištu 2. bojne 11. pješačke pukovnije i opskrbljene hranom. Tako su se bojnička skladišta pretvorila u izvore iz kojih se neko vrijeme opskrbljene s hranom 8000 ljudi. Razumljivo je da ova skladišta, neuređena za ovakav kapacitet, nisu mogla uvijek u potpunosti odgovoriti potrebama. Tada je naređeno da se otpuste kućama domobrani koji su četiri i više mjeseci na vježbi, da se strani domobrani zamjene domobranima- pričuvnicima iz Bihaća i okoline i da se formira nova 3. bojna 11. pješačke pukovnije. Pozvao sam pričuvnike do 40 godina starosti iz kotareva Cazin, Bosanska Krupa i Bihać, kao i pričuvne časnike i formirajući 3. bojnu dopunjavao 1. i 2. bojnu 11. pješačke pukovnije čije su satnije spale na 50 – 60 ljudi.

Za cijelo ovo vrijeme nije se nalazio u Bihaću ni zapovjednik 11. pješačke pukovnije, ni njegov stožer tako da je zapovjedništvo posade primilo na sebe sav posao i administraciju, preustroj i rad na 11. pješačkoj pukovnji.¹⁰¹⁶

Osim loše opremljenosti potrebitim naoružanjem kao i velikom iscrpljenošću vojske zbog nepostojanja pričuvnih postrojbi koje bi ih povremeno mijenjale, domobranske snage su na području Velike župe Krbava i Psat bile razvučene na relativno velikom području. Ove snage su branile područje od Plitvičkih jezera do Lohovskih brda kraj Bihaća te od Bihaća do Bosanske Krupe, Cazina i Otoke s posebnim zadatkom osiguranja željezničke i putne komunikacije Bihać – Bosanska Krupa – Bosanski Novi. Ovako razvučene i slabo naoružane domobranske postrojbe nisu bile u stanju vršiti bilo kakve veće operacije navalnog značaja.

Dodatan problem uslijedio je već početkom ožujka 1942. kada je zapovjednik talijanskog vojničkog područja u Bihaću pukovnik Costa obavijestio stožer 2. domobranske pješačke divizije u Bihaću da se po zapovjedi višeg talijanskog zapovjedništva imaju tijekom 5. ožujka 1942. povući talijanske posade iz svih manjih mjesta kao što su Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac i Ličko Petrovo Selo.¹⁰¹⁷ Kako je vremenski rok između ovog priopćenja talijanskog zapovjedništva i roka povlačenja bio veoma kratak postojeće domobranske snage 2. pješačke divizije nisu mogle sprovesti neophodna osiguranja tih mjesta. Sve je to olakšavalo partizanskim postrojbama mogućnost da na sličan način kao što su to učinili i pri povlačenju talijanskih postrojbi iz Velike Kladaše iskoriste da ovladaju i ovim dijelovima Velike župe Krbava i Psat.

¹⁰¹⁶ VAS, Fond NDH, kut. 151a, dok. br. 2., V.T. Br. 1267.

¹⁰¹⁷ VAS, Fond NDH, kut. 153a, Prs. Broj: 1/42, od 8. ožujka 1942.

Početakom 1942. počinju se ustrojivati nove domobranske postrojbe nazvane gorski zdru-govi. U sastavu I. gorskog zdruga nalazila se je II. lovačka bojna smještena u Bihaću. Brojala je 657 dobro naoružanih i opremljenih ljudi, uglavnom vojnih obveznika s područja Dalmacije i Hercegovine.¹⁰¹⁸ Ona je držala položaje s dvije satnije nad Unskom prugom kod bihaćkog sela Spahići prema Grmuši, dok su dva njezina voda 3. satnije osiguravala sela Golubić i Dobreni-cu, a jedan vod ove satnije bio je kao pričuva u Bihaću.¹⁰¹⁹

Radi lakšeg vođenja i zapovijedanja s postrojbama krajem travnja 1942. g. domobranski zborovi su podijeljeni na manja operativna područja ili su uvedene privremene postrojbe za obavljanje određenih vojnih zadataka. Prvi domobranski zbor koji je bio podijeljen na ope-rativne zone 1. i 2. pješačke divizije, odlukom zapovjedništva ovog zbora od 29. travnja 1942. podijeljeno je na devet zona. Zapovjednik zone imao je zadaću uspostavljanja i održavanja reda i sigurnosti na svom području, osiguravanja važnijih prometnica, telefonskih veza i gos-podarskih objekata. Njemu su u operativnom smislu bile podređene sve borbene i posadne postrojbe domobranstva, milicije i oružništva u zoni.¹⁰²⁰

Kotarevi Bihać, Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac, Cazin, Donji Lapac, Korenica, Dvor na Uni i Bosanski Novi činili su VIII. zonu, koja je bila pod zapovjedništvom zapovjednika 2. pješačke divizije u Bihaću. Područje osiguranja željezničke pruge Sunja – Bosanski Novi – Bihać i Bosanski Novi – Prijedor – Banja Luka predstavljalo je IX. zonu pod zapovjedništvom zapovjednika osiguranja spomenutih željezničkih pruga sa zapovjednim mjestom u Bosan-skom Novom.¹⁰²¹

Vojno-sigurnosno stanje u Velikoj župi Krbava i Psat značajno se pogoršalo početkom lipnja 1942. kada su se talijanske postrojbe povukle i iz Bihaća. Naime, zapovjedništvo tali-janske II. pješačke divizije u Bihaću obavijestilo je župske civilne i vojne vlasti o povlačenju 2300 talijanskih vojnika iz Bihaća s cjelokupnom opremom. To je značilo da zapovjedništvo II. domobranske pješačke divizije mora povući većinu domobranskih snaga iz vanjskih na-selja bihaćkog kotara u sam grad Bihać. Zbog ovakve odluke talijanskog zapovjedništva već 2. lipnja 1942. u Bihaću je održan sastanak najviših predstavnika hrvatskih civilnih i vojnih vlasti Velike župe Krbava i Psat. Zaključeno je da se osobno poglavniku Paveliću uputi brzojap sljedećeg sadržaja:

„Talijani odlaze. Domobrani su do sada zaštićujući vanjska naselja Ličko Petrovo Selo, Vaganac, Izačić, Skočaj, Golubić i druga naselja, jedva odolijevali pritisku neprijatelja. U Bihaću ima pričuve svega 80 ljudi. Za prijem obrane talijanskog sektora u Bihaću domobranstvo

¹⁰¹⁸ BARIĆ, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne Države Hrvatske*, 143.

¹⁰¹⁹ VAS, Fond NDH, kut. 65, T, Broj: 10745-I-A-1942., od 16. prosinca 1942.

¹⁰²⁰ BARIĆ, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne Države Hrvatske*, 149.-150.

¹⁰²¹ Isto, 150.

se mora povući iz vanjskih naselja. Spoj s Državom nemamo već više od mjesec dana. Vojska oslabljenog morala. Izbjeglica već sada ima u Bihaću 5000, Bosanskoj Krupi 2500 i Cazinu 1500. Ako vojska napusti vanjska naselja, panika je neminovna. Sav će narod pribjeći u Bihać. Hrane ponestaje, a dotur, odnosno popuna je nemoguća. Molimo najmanje dvije bojne jer u protivnom neprijatelj će stegnuti Bihać, izgladniti ga te nas čeka sudbina Prijedora. Molimo najžurniji odgovor jer će od istoga zavisiti da li će se vojska iz vanjskih naselja povući u Bihać ili ne, a time i sudbina cijeloga kraja.¹⁰²²

Uočivši nedostatak ljudstva u domobranskim i ustaškim redovima, kao i njihovih pričuvnika, koje bi mogle zamijeniti talijanske postrojbe koje su se povukle iz Velike župe Krbava i Psat, partizani su 20. lipnja 1942. izveli snažan napad na Bosansku Krupu i privremeno je zauzeli. Istovremeno dok su napadali kotar Bosansku Krupu, partizanske snage s područja Korduna i Banovine vršili su snažne, svakodnevne napade na područje kotara Cazin i kotarske ispostave Velika Kladuša. Ovo područje branile su brojčano znatno manje i slabije naoružane postrojbe domobrana, ustaša i milicije. Uviđajući ovaj problem, najviši predstavnici civilne vlasti kotara Cazin održali su 18. lipnja 1942. sastanak na kojem su razmatrali opće vojno-sigurnosne prilika u kotaru i između ostalog konstatirali sljedeće:

(...) Iz ukratko navedenih činjenica izvodi se ovaj zaključak: da je uslijed naprijed navedenog, a naročito zbog pogibije najboljih boraca, kao i uslijed toga, što je oko 2000 osoba koje su ostale bez krova i sredstava za život, i pored najboljih nastojanja civilnih i vojnih vlasti i ostalih ljudi od ugleda borbenost popustila. Tijekom svih ovih obrambenih borbi kotarski predstojnik tražio je svojim nedjeljnim izvješćima da se u ovaj kotar pošalje ili dobro naoružano domobranstvo ili ustaške postrojbe ili što bi bilo jednostavnije, te da se u ovu kotarsku oblast pošalje do 1500 pušaka sa streljivom kako bi se osigurala obrana. Po ovim traženjima od vremena do vremena slana je pomoć i pojačanje. Tako je divizija iz Bihaća slala više puta pomoć i pojačanje u snazi jedne satnije, ali te pomoći nisu ostale stalno, nego su dolazile obično poslije izvršenih jačih partizanskih napada. (...)

Od nove godine do sada iz svih ugroženih mjesta ove kotarske oblasti išle su razne deputacije ovoj kotarskoj oblasti, Župi u Bihać, Diviziji u Bihać i svim odlučujućim faktorima u Zagrebu tražena je potrebna pomoć i sredstva za obranu.¹⁰²³

I sa ovog sastanka upućen je zahtjev Glavnom stanu Poglavnika: „(...) da se u Veliku Kladušu, Vrnograč i Bužim žurno pošalju najmanje dvije satnije dobro naoružanih domobrana ili ustaša, da se u Tržac i Šturliće pošalje jedna satnija domobrana ili ustaša, da Glavni stožer divizije u Bihaću najkraćim putem učini sa svoje strane što može da u Veliku Kladušu pošalje dobro naoružani, bar sa jednom teškom strojnicom, dvije satnije, kao i to da se od Ministar-

¹⁰²² VAS, Fond NDH, kut. 213, dok. br. 11.

¹⁰²³ VAS, Fond NDH, kut. 215, dok. br. 58.

stva domobranstva zatraži sve ovo što i od Glavnog stana Poglavnika¹⁰²⁴ Ovim zahtjevima kotarskih vlasti nije bilo udovoljeno.

Povlačenjem talijanskih postrojbi iz Bosanskog Petrovca, a potom i njegovog zauzimanja od strane partizana, 1. srpnja 1942. Talijani su se povukli i iz Drvara čime je bosanskim i ličkim partizanima bio otvoren put za daljnja osvajanja. Do kraja srpnja 1942. oni su osvojili i Glamoč i time se još više približili području Velike župe Krbava i Psat.¹⁰²⁵

Poslije Bosanskog Petrovca i Bosanske Krupe na meti partizanskog napada našao se je Cazin u kojeg su partizani ušli 2. rujna 1942. i u njemu se zadržali od 7.00 do 14.00 sati istog dana.¹⁰²⁶ U kotarskom izvješću o ovom napadu, koji je upućen župskim civilnim i vojnim vlastima, kaže se: „Kada se поближе promotri izvršeni napad dolazi se do zaključka da je izvršen s nevjerojatnom drskošću, a naročito kada su znali da su u Bihaću, Krupi i Otoci nalaze naše jake ustaške i domobranske postrojbe.“¹⁰²⁷

Međutim, izvješće velikog župana dr Josipa Barišića o partizanskom napadu na Cazin upućeno Ministarstvu unutarnjih poslova – Ravnateljstvu za javni red i sigurnost od 21. rujna 1942., otkriva prave razloge partizanske ugroze ovog kotara. Ti razlozi su vezani za dvije stvari: nedostatak neophodno naoružanja kojim bi se naoružali vojno sposobni muslimani Cazinske krajine i s tim u vezi organiziranje novog „Krajiškog združa“. U izvješću se kaže:

„Popraćajući ovo izvješće osobito mi je na srcu istaknuti da bi nepopravljiva šteta po opće hrvatske narodne i državne probitke bila kada se ne bi moralne i fizičke snage naše Krajine organizirale i upotrijebile u oružanoj borbi protiv narodnih nam i državnih neprijatelja, Krajišnici su, kako je poznato, od starine poznati kao borbeni ljudi i hrabri borci, a danas su vrlo pouzdani te Poglavniku i NDH potpuno odani i vjeran element. Oni upravo vape za oružjem te bi se s njima mogle napraviti značajnije stvari koje bi na više mjesta pogodile u srce i mozak naših neprijatelja. I danas nakon što su mnogi na službi u hrvatskom domobranstvu, a možda još više ih u raznim ustaškim postrojbama te priličan broj kao i legionari na istočnom bojištu, mogu dati 5000-6000 dobrih, zdravih i mlađih boraca. Dosada je više puta nastojano, kako od strane ustaškog stožera tako i od strane Velike župe, potaknuti mjerodavne čimbenike da se pristupi organiziranju krajiškog združa, ali to nije donijelo uspjeha iz tehničkih razloga. Krajnje je vrijeme da se nabačene misli ostvare pa molim gosp. Ministra Artukovića Dr. Andriju da se osobno i svojski zauzme za ovu stvar i da na najvišem mjestu zagovara ovu stvar te isposluje potrebno oružje (pješačke puške i odgovarajući broj strojopušaka i strojica te bacača mina) za naoružavanje jednog većeg sdruga bar 3000 ljudi. Ovim bi se pouzdano učinile velike us-

¹⁰²⁴ Isto.

¹⁰²⁵ Bihaćka republika (4. XI 1942 – 29. I. 1943.), *Zbornik članaka*, knjiga 1, 53.-60.

¹⁰²⁶ VAS, Fond NDH, kut. 87, V.T. broj: 14/42, od 7. rujna 1942.

¹⁰²⁷ Isto.

luge Domovini ne samo što bi se za vazda otklonila opasnost od ovih krajeva s jedne strane, a oslobodile sada za Bihać i okolicu važne postrojbe Ličkog ustaškog sdruga s druge strane, nego bi se time znatno podignula i svijest hrvatskog naroda u ovim krajevima osobito u pogledu vlastite snage i vrijednosti te bi ga nerazrješivo povezala uz ustašku Hrvatsku.¹⁰²⁸

Međutim, ni ovi apeli upućeni najvišim civilnim i vojnim vlastima NDH u Zagrebu nisu imali učinka. Sigurnosno stanje u župi dodatno je otežano kada je tijekom rujna 1942. izvršen preustroj gorskih zdругova kojim su ukinute lovačke bojne i preustrojene u obične pješake bojne gorskih zdругova. Tim preustrojem II. lovačka bojna u Bihaću izdvojena je iz sastava I. gorskog zdругa, nakon čega je nastavila djelovati pod istim nazivom. Iako samostalna postrojba, ona je bila podređena 12. pješačkoj pukovnji. Krajem rujna 1942., na zahtjev Talijana, II. lovačka bojna je iz Bihaća upućena u Gospić kako bi pojačala obranu tog grada, budući da je područje između Bihaća i Gospića bilo pod partizanskom kontrolom. To je i učinjeno, pa je ova bojna obilaznim putem preko Bosanskog Novog, Siska i Karlovca stigla u Gospić 28. listopada 1942. godine.¹⁰²⁹ Sve se ovo dogodilo tjedan dana prije partizanskog osvajanja Bihaća, a potom i cijele Velike župe Krbava i Psat početkom studenog 1942. godine.

Kada su jake partizanske snage s područja Bosne, Like i Korduna 2. studenog 1942. pokrenule opći napad na područje Velike župe Krbava i Psat, Bihać je branilo oko 500 naoružanih domobrana i ustaša. U samom mjestu nije bila niti jedna pričuvna domobranska postrojba, dok su se postrojbe Ličko krbavskog zdругa nalazile na položajima u raznim mjestima udaljenim od Bihaća 20 – 50 kilometara. Uz sve to, kako je već rečeno, iz Bihaća je uoči samoga partizanskoga napada povučena II. lovačka bojna koja je brojem i naoružanjem bila najbolja domobranska postrojba u Bihaću i okolici.¹⁰³⁰

O držanju domobranskih postrojbi 12. pješačke pukovnije prilikom ulaska partizana u Bihać 4. studenog 1942. u izvješću Kotarske oblasti Bihać kaže se: „Borba je bila vrlo teška i žilava, naročito na velikom betonskom mostu na Uni jer su naše domobranske snage davale jak otpor i sprečavale prijelaz preko mosta na Uni, gdje su se posebno istakli naši domobrani s teškim strojnicama. Dana 3. studenog, oko 19.00 sati napustio je grad veliki župan Josip Barišić s pratnjom koju su sačinjavali izvjestan broj redara, službenika, građana i ostalih. Na uzletištu pratnji velikog župana pridružilo se je i oko 100 naoružanih domobrana i ustaša, koji su krenuli u pravcu sela Vrsta prema Cazinu jer je to bio jedini put kojim se je moglo proći u označenom pravcu. Istog dana, noću napustio je Bihać i zapovjednik mjesta, odnosno cjelokupne vojne posade ustaški pukovnik Tomičić s pratnjom naoružanih domobrana i ustaša, čiji se broj ne može točno utvrditi. Vojna posada bez zapovjednika, gore spomenutog Tomičića

¹⁰²⁸ VAS, Fond NDH, kut. 87, V.T. broj: 112/1942.

¹⁰²⁹ BARIĆ, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne Države Hrvatske*, 143.

¹⁰³⁰ VAS, Fond NDH, kut. 65, T. Broj: 10745-I-A-1942., od 16. prosinca 1942.

borila se sve do 4. studenog do 10.00 sati kada su nakon žestokih borbi konačno partizani osvojili Bihać.¹⁰³¹

Partizani su područje Velike župe Krbava i Psat pod svojom kontrolom držali do 29. siječnja 1943. kada su se povukli, te je ponovno uspostavljena vlast NDH.

Ustaška vojnica i oružništvo

Osim domobranskih postrojbi, na području Velike župe Krbava i Psat djelovale su i postrojbe Ustaške vojnice kao dio oružanih snaga NDH. U Bihaću je prvo bila angažirana ustaška satnija kojom je zapovijedao satnik Ivan Devčić.¹⁰³² Satnija je brojila 240 ustaša. Sjedište zapovjedništva satnije bilo je u Stožernoj zgradi logora Žegar. Glavni zadatak satnije bio je obraniti Ličko Petrovo Selo i širu okolicu od partizanskih napada pod svaku cijenu. Nadalje pripadnici ustaške bojne osiguravali su logor Žegar te su imali svoje zasjede na okolnim visoravnima, a naročito u pravcu Somišlja, Debeljače, Zavalja i Panja.

Osim obrane logora Žegar zadatak ovih ustaških zasjeda bio je i štititi jugozapadni ulaz u Bihać. U sporazumu sa zapovjedništvom 1. bojne 11. pješačke pukovnije ustaška satnija je mogla za obranu logora Žegar koristiti i dio pripadnika 3. satnije i dio 4. strojničke satnije 1. bojne koji su bili smješteni u Žegaru. Preostali dio pripadnika ustaške satnije bio je smješten u jednu od tri novoobnovljene barake logora Žegar. Oni su bili angažirani na izviđanju terena u međuprostoru Bihać – planina Plješivica do Ličkog Petrovog Sela i Skočaja.¹⁰³³

Iz Hercegovine je u Bihać 19. kolovoza 1941. stigla Hercegovačka ustaška bojna od sedam satnija kojom je zapovijedao ustaški satnik Ivan Herenčić. Ova bojna je vršila akcije i osiguravala područje oko Bihaća, Bosanskog Petrovca i Kulen Vakufa.¹⁰³⁴

Nakon što su krajem veljače 1942. partizanske snage privremeno zauzele Veliku Kladušu za ponovnu uspostavu vlasti NDH u ovoj kotarskoj ispostavi angažirane su postrojbe 11. ustaške bojne pod zapovjedništvom ustaškog satnika Martina Grabovca. Postrojbe ove ustaške bojne uz pomoć pripadnika 11. pješake domobranske pukovnije kojom je zapovijedao pukovnik Antun Nardelli, uspjeli su 18. ožujka 1942. protjerati partizanske snage iz Velike Kladuše. Sutradan, 19. ožujka 1942. održana je izvanredna sjednica općinskog vijeća Velike Kladuše na kojoj je donesena odluka da se poglavniku Paveliću uputi jedna deputacija koja će tražiti da u Velikoj Kladuši ostane 11. ustaška bojna i da ista dobije veće količine naoružanja. Ova odluka

¹⁰³¹ VAS, Fond NDH, kut. 93, Taj. Broj: 5/43, od 25. veljače 1943.

¹⁰³² Ustaški satnik Ivan Devčić je od 31. svibnja do 21. lipnja 1941. obnašao dužnost zapovjednika Bojnice Glavnog ustaškog stana.

¹⁰³³ VAS, Fond NDH, kut. 151a, dok. br. 53, V. T. Br.1226, od 14. listopada 1941.

¹⁰³⁴ Mladen, COLIĆ, Karakteristike operacije kao oblika borbenih dejstava u narodnooslobodilačkom ratu 1942. godine, *Vojnoistorijski glasnik*, 1983., 515.

je obrazložena riječima: „Ukoliko bi 11. ustaška bojna napustila Veliku Kladušu. onda bi i sve stanovništvo ovog kraja, kojeg ima preko 25 000 moralo napustiti svoja ognjišta čime bi nastala panika i u cijelom kotaru cazinskom i bihaćkom“.¹⁰³⁵

Izaslanstvo kojeg je predvodio Hasan Miljković, općinski načelnik Velike Kladuše, posjetilo je poglavnika Pavelića 26. travnja 1942. godine. Nakon obavljenog razgovora dobili su poglavnikovo obećanje da će 11. ustaška bojna do daljnjeg ostati na području Velike Kladuše.¹⁰³⁶ Ova bojna se u punom sastavu na području Velike Kladuše zadržala do 17. lipnja 1942., kada je veći dio bojne napustio ovo područje. U Velikoj Kladuši ostalo je oko 60 njezinih pripadnika, a onda su i oni napustili ovo područje.¹⁰³⁷

U svibnju 1942. u Bihaću je formirana XIX. djelatna ustaška bojna sa oko 230 ljudi, kojom je zapovijedao ustaški poručnik Josip Ćurčić. Ova postrojba se nije mogla značajnije koristiti u borbama s partizanima jer su joj nedostajali naoružanje i oprema.¹⁰³⁸ Zbog toga su na zajedničkom sastanku održanom 2. lipnja 1942. civilne i vojne vlasti Velike župe Krbava i Psat uputile Ministarstvu oružanih snaga NDH i Poglavniku sljedeći zahtjev:

„Da se za XIX. Ustašku djelatnu bojnu u Bihaću, koja broji danas 230 momaka, bez odlaganja odpošalju puške sistema „Mauser“, te nužna količina naboj, jer sa puškama sistema „Manlicher“, koje sada imamo ne smiju ni pomišljati na bilo kakvu akciju, budući da za ovo posljednje nema municije. Ovoj bojni istodobno treba poslati odgovarajuću količinu strojopuškica i teških strojica.“¹⁰³⁹

Od 7. rujna 1942. Ličko krbavski zdруг je preustrojen u IV. stajajući djelatni zdруг u čijem sastavu su bile postrojbe: 31. ustaška bojna smještena u Ličkom Petrovom Selu sa 2. satnijom u Rakovici, 32. ustaška bojna u Bosanskoj Krupi sa 2. satnijom u Cazinu, 33. ustaška bojna čija je glavnina 4. satnije bila u Udbini, 19. ustaška bojna koja je od ranije bila u Bihaću i 34. ustaška bojna u Gospiću. Zapovjednik 4. stajaceg djelatnog zdругa i svih ostalih snaga u Bihaću i okolici bio je ustaški pukovnik Stjepan Tomičić.¹⁰⁴⁰

Pored domobranstva i Ustaške vojnice u NDH i oružništvo je predstavljalo dio oružanih snaga. Glava zadaća mu je bila očuvanje javnog reda i mira te osobne i imovinske sigurnosti pučanstva.¹⁰⁴¹

¹⁰³⁵ Arhiv Unsko-sanske županije (AUSŽ), Fond Drugi svjetski rat 1941.-1945., K. broj: 265/42, Zapisnik Izvanredne sjednice občinskog vijeća Velike Kladuše, 19. travnja 1942.

¹⁰³⁶ Isto, Izvješće Kotarske oblasti Cazin, K. br. 365/42, od 6. svibnja 1942.

¹⁰³⁷ VAS, Fond NDH, kut. 215, Zapisnik sastavljen dana 18. lipnja 1942. godine u Kotarskoj oblasti u Cazinu pozivom na G.S.P. br.: 44/42, od 22. ožujka 1942.

¹⁰³⁸ VAS, Fond NDH, kut. 114c, dok. br. 3, od 21. svibnja 1942., kut. 213, dok. br. 11, od 2. lipnja 1942., kut. 195II, dok. br. 18, od 15. lipnja 1942.

¹⁰³⁹ VAS, Fond NDH, kut. 213, dok. br. 11.

¹⁰⁴⁰ VAS, Fond NDH, kut. 114, dok. br. 7, kut. 135, dok. br.1.

¹⁰⁴¹ *Narodne novine*, br. 2., 15. travnja 1941.

Područje Velike župe Krbava i Psat pripadalo je 3. oružničkoj pukovnici čije je sjedište stožera bilo u Banja Luci. Ova oružnička pukovnica je imala četiri krilna oružnička zapovjedništva: Banja Luka, Dobož, Bosanski Petrovac i Bihać. Krilnom oružničkom zapovjedništvu Bosanski Petrovac bila su podčinjena tri oružnička voda: Bosanski Petrovac, Bosansko Grahovo i Jajce. Oružnički vod Bosanski Petrovac je imao oružničke postaje Bosanski Petrovac, Krnjeuša, Oštrelj, Kulen Vakuf, Rmanj Manastir, Vrtoče, Ključ, Bravsko, Sitnica, Gornji Ribnik i Potoci, dok je Oružnički vod Bosansko Grahovo imao oružničke postaje Bosansko Grahovo, Grkovci, Resanovci, Drvar, Trubar, Glamoč, Mlinište, Prekaja i Preodac.

Također i Krilnom zapovjedništvu Bihać bila su podčinjena tri oružnička voda: Bihać, Sanski Most i Cazin. Oružnički vod Bihać imao je oružničke postaje Bihać, Drenovo Tijesno, Vrsta, Lipa, Ličko Petrovo Selo, Zavalje, Ostrožac, Bosanska Krupa i Ripač, dok je Oružnički vod Cazin imao oružničke postaje Cazin, Tržačka Raštela, Johovica, Pečigrad, Velika Kladuša, Vrnograč, Ravnice, Bužim, Glodina i Otoka. Zapovjednik oružničkog krila u Bihaću bio je oružnički bojnik Stjepan Vindakijević.¹⁰⁴²

Nakon što je NDH podijeljena na 22 velike župe, Vrhovno oružničko zapovjedništvo poslalo je 22. srpnja 1941. zapovjedništvima oružničkih pukovnica prijedlog za reorganizaciju oružničkih postrojbi. Na temelju Zakonske odredbe o ustrojstvu Oružništva NDH od 21. kolovoza 1941. izmijenjen je raniji raspored i sastav oružničkih pukovnica. Po toj zakonskoj odredbi 3. oružnička pukovnica Banja Luka imala je četiri oružnička krila: Banja Luka, Bihać, Gospić i Knin. Također ovom zakonskom odredbom ukinuta su neka prethodna krilna oružnička zapovjedništva među kojima i ono u Bosanskom Petrovcu.¹⁰⁴³

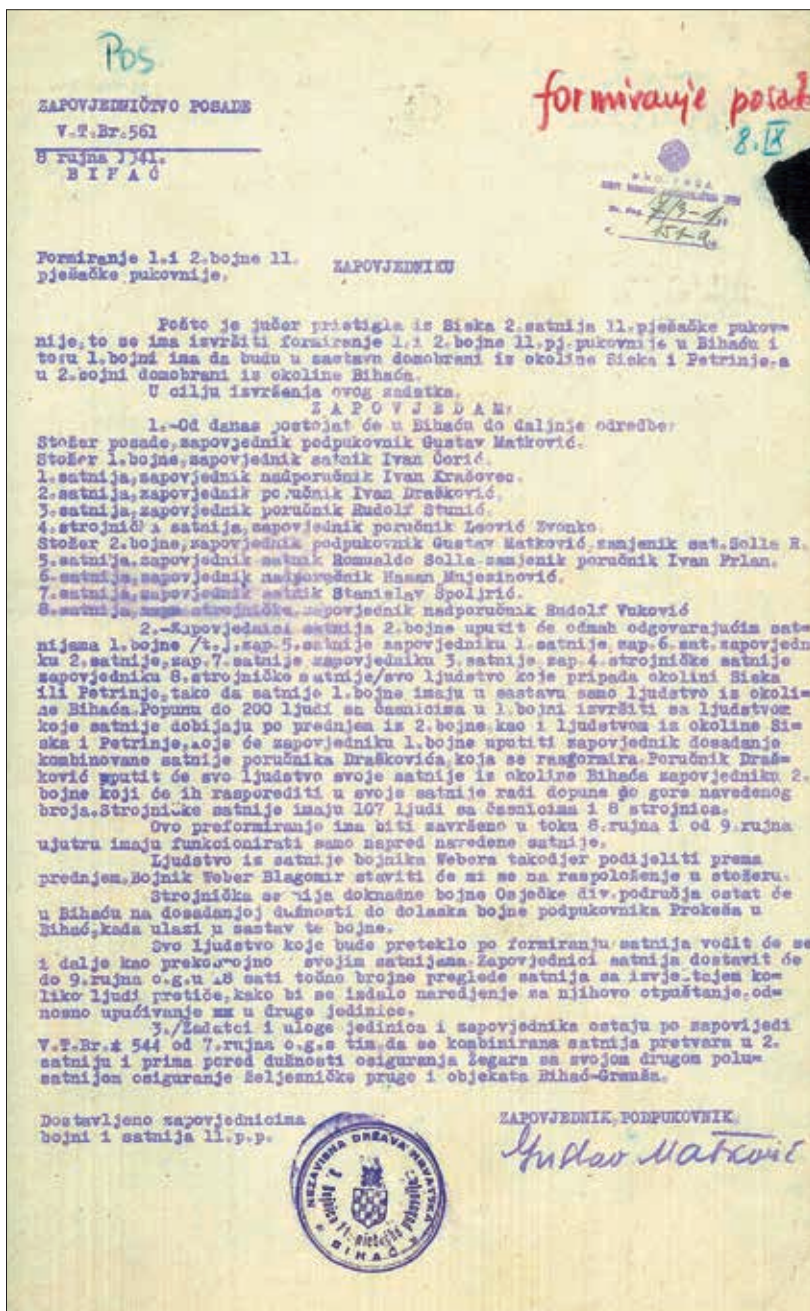
Ovakav ustroj oružništva zadržat će se do početka 1942. godine. Od veljače do studenog 1942. godine došlo je do novog preustroja Oružništva u NDH. Prvo je na temelju zapovjedi Vrhovnog oružničkog zapovjedništva od 27. veljače 1942. izvršen novi preustroj kojim je područje NDH podijeljeno na šest oružničkih pukovnica sa sjedištima u Sisku (I.), Gospiću (II.), Banja Luci (III.), Tuzli (IV.), Sarajevu (V.) i Mostaru (VI.). Zapovjednik 3. oružničke pukovnije Banja Luka bio je oružnički pukovnik Viktor Novak.¹⁰⁴⁴ Međutim, novom zakonskom odredbom o ustrojstvu i djelovanju Oružništva i o službenim odnosima njegovih pripadnika od 26. studenoga 1942. umjesto šest oružničkih pukovnica na području NDH počelo je djelovati šest oružničkih krila čija su sjedišta stožera bila u Sisku (I.), Gospiću (II.), Banja Luci (III.), Sarajevu (IV.), Travniku (V.) i Mostaru (VI.).¹⁰⁴⁵

¹⁰⁴² Davor, KOVAČIĆ, *Oružništvo Nezavisne Države Hrvatske, Redarstveno tijelo i vojna postrojba 1941.-1945.*, Zagreb, 2014., 49.-50.

¹⁰⁴³ COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, 292.

¹⁰⁴⁴ KOVAČIĆ, *Oružništvo Nezavisne Države Hrvatske, Redarstveno tijelo i vojna postrojba 1941.-1945.*, 56.

¹⁰⁴⁵ Isto, 111.-123.; Amir, OBHOĐAŠ, Mario, WERHAS, Bojan, DIMITRIJEVIĆ, Zvonimir, DESPOT, *Ustaška vojnica*, 2, Zagreb, 2013., 87.-89.

Slika 2. Zapovijed o formiranju 1. i 2. bojne 11. pješačke pukovnije
(Izvor: VAS, Fond NDH, kut. 151a, dok. br. 7)

Po ovom preostroju Oružništva NDH na području Velike župe Krbava i Psat bilo je podčinjeno 2. oružničkom krilu, koje je ustrojeno od 2. oružničke pukovnije sa stožerom u Gospiću. Zapovjednik krila bio je oružnički pukovnik Dragutin Čanić, a župska oružnička zapovjedništva bila su u Kninu za Veliku župu Bribir i Sidraga, u Gospiću za Veliku župu Lika i Gacka, u Senju za Veliku župu Vinodol i Podgorje, u Ogulinu za Veliku župu Modruš i u Bihaću za Veliku župu Krbava i Psat. Župskom zapovjedništvu oružništva u Bihaću bila su podčinjena kotarska zapovjedništva oružništva u Bihaću, Bosanskoj Krupi, Bosanskom Petrovcu i Cazinu.¹⁰⁴⁶

Smjena Ljubomira Kvaternika

Od samog dolaska na mjesto velikog župana Velike župe Krbava i Psat Ljubomir Kvaternik je svojim javnim istupima i izdanim proglašima pokazivao netrpeljivost prema pravoslavnom pučanstvu. Potvrdio je to i njegov prvi govor koji je održao po dolasku u Bihać 15. lipnja 1941., kada niti jednom riječju nije spomenuo pravoslavno pučanstvo ovog kraja. Nakon toga uslijedili su njegovi proglašaji od 20. i 23. lipnja 1941. kojima svim pravoslavcima zabranjuje fizički pristup gradu Bihaću i njegovoj okolici do udaljenosti od 15 kilometara te „nepoćudnim elementima“ prijeti otpremanjem na prisilni boravak u zato određene logore.

Po njegovu nalogu izvršena je deportacija pravoslavnog i židovskog pučanstva koje je živjelo u užem dijelu grada Bihaća u Kulen Vakuf i Bosanski Petrovac, a nakon toga tijekom srpnja i kolovoza 1941. počinjena su i brojna ubojstva pripadnika ovog pučanstva koje je živjelo u okolnim bihaćkim selima.

Ovakva Kvaternikova postupanja doprinosila su stvaranju negativne percepcije ostalog pučanstva prema NDH i njenoj vlasti. Svoje nezadovoljstvo postupcima velikog župana Kvaternika prema bihaćkim pravoslavcima i židovima iskazao je i tadašnji gradonačelnik Bihaća Abdulah Ibrahimpašić, koji je zbog toga u srpnju 1941. odstupio s mjesta gradonačelnika. Nedugo potom on će se priključiti bihaćkim komunistima, koji su ilegalno djelovali, radeći protiv interesa vlasti NDH u ovom gradu.

Za povjerenika općine Bihać veliki župan Kvaternik imenovao je Murata Ibrahimpašića, koji je prije rata bio jedan od uglednijih članova bihaćke organizacije HSS.¹⁰⁴⁷ Dužnost općinskog povjerenika preuzima u vrijeme kada se Bihać suočava s progonima i ubojstvima bihaćkog pravoslavnog i židovskog pučanstva. O stanju u Bihaću u tom razdoblju poznati bihaćki kroničar Nikola Radić je zapisao:

„Grad je djelovao avetinjski, pust. Stanovništvo se nerado kretalo ulicom. Na svakom koraku su ih legitimirali i Kapetanova kula je bila puna srpskog življa i ko-

¹⁰⁴⁶ Isto.

¹⁰⁴⁷ VAS, Fond NDH, Velika župa Krbava i Psat, broj: 43/41, od 18. kolovoza 1941.

munista. Iz srpskih i židovskih dućana iznosila se roba. Ratni profiteri imali su pune ruke posla. Ubistva su bila normalna pojava. U takvom kaosu, dolaskom na dužnost gradonačelnika, Ibrahimpašić je organizirao osobno ili preko svojih suradnika snadbjevanje stanovništva. Na taj način njegove ovlasti bile su svedene samo na logističko osmišljavanje potreba stanovništva, a sve ostalo je određivao ustaški vrh.¹⁰⁴⁸

Osudu Kvaternikovih postupaka prema pravoslavcima i židovima u Velikoj župi Krbava i Psat, kao i postupanja stožernika Viktora Gutića, prema istima, u Velikoj župi Sana i Luka iskazali su i ugledni predstavnici političkog i vjerskog života muslimana u Banja Luci. Oni su 13. studenog 1941. najvišim muslimanskim dužnosnicima u NDH dr. Džaferu Kulenoviću, potpredsjedniku Vlade NDH i Hilmiji Bešlagiću, ministru prometa u Vladi NDH, uputili *Rezoluciju* u kojoj oštro osuđuju postupanja vlasti NDH prema pravoslavnom i židovskom pučanstvu. U *Rezoluciji* je navedeno i sljedeće:

„(...) Mi nismo nikada ni očekivali, a kama li željeli ovakve metode rada i upravljanja u našim krajevima. U našoj burnoj prošlosti mi se nismo ni pod najtežim prilikama služili ovakvim sredstvima, i to ne samo za to što nam to brani Islam, nego i zato što smo vazda vjerovali i što vjerujemo da ovakve metode rada dovode do rušenja javnog mira i reda u svakoj Državi i ugrožavaju njezin opstanak. Mi smatramo da se ovakva nasilja ne bi smjela vršiti ni nad najgorim neprijateljima, jer ovo što se kod nas radilo sumnjamo da bi moglo naći primjera u povijesti kojeg bilo naroda.“¹⁰⁴⁹ (...)

Progone i ubijanja ljudi koji se nisu slagali s vlastima NDH na prostoru Velike župe Krbava i Psat osuđivali su i predstavnici Katoličke crkve. Bihački župnik fra Viktor Šakić i njegovi pomoćnici fra Bosiljko Ljevar i fra Marijan Jakovljević, koji je pastoralno djelovao na području Cazina i Bosanske Krupe, činili su sve kako bi zaštitili pravoslavno i židovsko pučanstvo. Potvrđuje to i činjenica da je bihački župnik prije njihovog iseljavanja iz Bihaća dao tiskati uvjerenja o tome da su pravoslavci i židovi ispravni građani, da nisu politički krivci i da ih se treba tretirati kao i ostale građane katolike u Velikoj župi Krbava i Psat.

Osim toga ovi svećenici su često posjećivali i naselja u kojima je živjelo pravoslavno pučanstvo kako bi ih ohrabрили i učinili njihov strah od vlasti NDH, a posebno ustaša, što manjim. O stanju i postupcima velikog župana Kvaternika bihački župnik Šakić je izvijestio i tadašnjeg banjalučkog biskupa fra Jozu Garića. Nema podataka da je biskup Garić poduzimao bilo kakve mjere kako bi vlastima NDH u Zagrebu skrenuo pozornost na postupanja velikog župana Kvaternika.

¹⁰⁴⁸ Nikola, RADIĆ, *Bihački gradonačelnici 1878.-2000.*, Bihać, 2002., 45.-46.

¹⁰⁴⁹ VAS, Fond NDH, kut. 153a, dok. br. 29.

Izostanak biskupove reakcije neki su tumačili kao njegovo nastojanje da se ne zamjeri vlastima NDH, prije svega Kvaternikovom bratu Slavku i njegovom sinu Eugenu Didi Kvaterniku. Također postoje i razmišljanja da je ovakvo biskupovo postupanje rezultat nastojanja biskupa da se ne miješa u sukob koji je u tom trenutku trajao između skupine dužnosnika bliskih stožerniku Viktoru Gutiću, a koju su navodno podržavali poglavnik Pavelić i Andrija Artuković, ministar unutarnjih poslova NDH, s jedne strane i one okupljene oko Ozrena Kvaternika koji je tada bio na čelu Ravnateljstva ustaškog redarstva u Banja Luci, s druge strane.¹⁰⁵⁰

Također kako saznajemo iz autobiografskih zapisa fra Bosiljka Ljevara, ali i iskaza nekih Biščana koji su poznavatelji prilika u Bihaću tijekom 1941. godine, bihački župnik fra Viktor Šakić je sam otišao u Zagreb, prema nekima i po dogovoru s biskupom Garićem, tražeći od poglavnika Pavelića smjenu Ljubomira Kvaternika. Ovakav stav iznosi i Milan Vukmanović u svom radu „Ustaški zločini na području Bihaća u ljeto 1941. godine“:

„Budući da je rimokatolička župa u Bihaću bila u sastavu Banjalučke biskupije, župnik Šakić morao je obavještavati biskupa fra Jozu Garića, predočavajući mu postojeće stanje i tražeći savjet šta da poduzme u interesu župe i vjernika, a najviše u interesu čovječanstva jer je župan Kvaternik smatran pokretačem zločina protiv Srba i Jevreja, a i terora protiv cjelokupnog stanovništva. Garić mu je odgovorio da lično ništa ne može učiniti, već mu predlaže da otputuje u Zagreb i tamo predочи težinu situacije i izdejstvuje Kvaternikovo smjenjivanje. (...)“

Bez obavještavanja ikoga Šakić je otputovao u Zagreb. Njegova intervencija je uspjela jer se, izgleda, samo tražio povod: kako drugačije objasniti istoga dana donesena odluka da se Kvaternik smjeni.¹⁰⁵¹

Nakon što je bio obaviješten o poglavnikovoj odluci o smjeni, Kvaternik se sa župskim izaslanstvom, kojeg su činili dr. Salih Hadžalić, podžupan, Huseinbeg Ćoralić, Husein i Murat Ibrahimpašić, Muhamed Kadić, Živko Perković, Sadik Ribić, dr. Husein Selimbegović, Stipo Šimić i Muhamed Zjakić, uputio u Zagreb na prijem kod poglavnika Pavelića. Izaslanstvo je tražilo od Pavelića da Ljubomir Kvaternik i dalje ostane na dužnosti velikog župana. Međutim to se nije dogodilo.¹⁰⁵²

Odredbom poglavnika Pavelića od 11. rujna 1941. veliki župan Ljubomir Kvaternik je premješten iz Velike župe Krbava i Psat i dodijeljen na službovanje Ministarstvu unutarnjih

¹⁰⁵⁰ Bihać u novijoj istoriji (1918-1945), *Zbornik radova sa Naučnog skupa održanog u Bihaću 9. i 10. oktobra 1986.*, tom II, knjiga 2, Banja Luka 1987., 133.

¹⁰⁵¹ Isto.

¹⁰⁵² Bihać u novijoj istoriji (1918-1945), *Zbornik radova sa Naučnog skupa održanog u Bihaću 9. i 10. oktobra 1986.*, tom II, knjiga 2, Banja Luka 1987., 133.-134.

poslova NDH.¹⁰⁵³ Već 14. rujna 1941. Ljubomir Kvaternik je dužnost velikog župana predao dr. Josipu Barišiću.¹⁰⁵⁴

Neposredno po predavanju dužnosti velikoga župana, 17. rujna 1941. napadnuta je od strane četničko-komunističkih ustanika pratnja Ljubomira Kvaternika na cesti Slunj – Rakovica. Prasnja se automobilom vraćala iz Karlovca prema Bihaću. Prasnju je predvodio oružnički bojnik Stjepan Vindakijević, zapovjednik Oružničkog krila u Bihaću. Na njih je otvorena vatra iz oružja pri čemu su tri oružnika, jedan redarstveni agent i vozač izgubili živote, dok su tri oružnika ranjena. U ovom napadu teško je ranjen i ravnatelj župskog redarstva u Bihaću Krunoslav Batusić. Ranjenima su liječničku pomoć pružili u Slunju, a tu su se povukli i preživjeli oružnici.¹⁰⁵⁵

Smjenu velikog župana Kvaternika, treba promatrati i kroz spoznaju vlasti NDH da je nasilje nad pravoslavlim i židovskim pučanstvom u Velikoj župi Krbava i Psat pod njegovim vodstvom kontraproduktivno za NDH, da je značajno doprinijela četničko-komunističkoj pobuni i stvaranja nepovjerenja prema hrvatskoj vlasti.

Osim toga četničko-komunistički ustanak, koji je otpočeo krajem srpnja 1941., ne samo da je doveo u pitanje opće sigurnosno stanje u pojedinim dijelovima NDH, nego je prouzrokovao velika stradanja kod katolika i muslimana. To se je na poseban način očitivalo i na području Velike župe Krbava i Psat. Iz svih tih razloga vlasti NDH su odlučile smijeniti Ljubomira Kvaternika i Viktora Gutića, koji su dobrim dijelom svojim djelovanjem i postupcima doprinijeli nastanku i širenju nasilja nad pravoslavlim pučanstvom.

Prije dolaska na dužnost velikog župana Velike župe Krbava i Psat dr. Josip Barišić je obnašao dužnost pobočnika u Ustaškom stožeru za područje kotareva Bugojno, Livno, Prozor, Tomislavgrad i Travnik. U srpnju 1941. imenovan je za velikog župana Velike župe Bilogora sa sjedištem u Bjelovaru. Tu dužnost je obnašao do dolaska na dužnost velikog župana Velike župe Krbava i Psat sredinom rujna 1941. godine.¹⁰⁵⁶

Promjena velikog župana donijela je i promjene na dužnosti povjerenika gradske općine Bihać. Umjesto Murat-bega Ibrahimpašića na tu dužnost je odlukom velikog župana Barišića od 17. ožujka 1942. imenovan Husein-beg Ibrahimpašić¹⁰⁵⁷, a za njegovog zamjenika Niko

¹⁰⁵³ HR-HDA, MUP NDH, kut. 292, Broj: 41439. M.U.P.6.1941.

¹⁰⁵⁴ HR-HDA, MUP NDH, kut. 292, Broj 2923/41.

¹⁰⁵⁵ VAS, Fond NDH, kut. 61, dok. br. 11.

¹⁰⁵⁶ Vidjeti: *Tko je tko u NDH, Hrvatska*, 24.

¹⁰⁵⁷ U svojoj knjizi „Bihaćki gradonačelnici 1878.-2000.“ bihaćki kroničar Nikole Radić o Ibrahimpašiću piše: „Bio je učen, bogat i pravedan čovjek. Za svoje mladosti prošao je Bečom i Peštom. Otac ga je financirao da mu sin vidi svijeta i da stekne iskustva. Njegovi odlasci u metropole Europe kasnije su mu pomogli da skupi prijeko potrebno iskustvo u bavljenju poslovima koji su mu donosili značajan profit.“ Kada je početkom 1942. preuzeo dužnost povjerenika gradske općine imao je 60 godina i na toj dužnosti se je zadržao svega devet mjeseci.

Pavlović.¹⁰⁵⁸ Ovu dužnost će Husein-beg obnašati narednih devet mjeseci. Poslije zauzimanja Bihaća, krajem studenog 1942. partizani su ga strijeljali. Njegovo tijelo je po ponovnoj uspostavi vlasti NDH krajem siječnja 1943. pronađeno u jednoj od brojnih masovnih grobnica u središtu Bihaća i sahranjeno na groblju u bihaćkom naselju Hatinac.¹⁰⁵⁹

Istom odlukom od 17. ožujka 1942. veliki župan Barišić je imenovan i Savjetodavni odbor koji je trebao svojim savjetima pomagati povjereniku kod rješavanja važnijih pitanja, a koja su se odnosila na opći interes građana, odnosno gradske općine. Za članove tog savjetodavnog odbora imenovani su: Murat-beg Ibrahimpašić, Nikola Kovač, Živko Perković, Muho Galić i Ćamil Kadić.¹⁰⁶⁰ U cilju što učinkovitijeg rada administracije u Velikoj župi Krbava i Psat, veliki župan je 28. ožujka 1942. imenovao i povjerenstvo koje se je bavilo ocjenjivanjem rada župskih, kotarskih i općinskih službenika i predlagalo za njih stegovne mjere.¹⁰⁶¹

Krajem lipnja 1942. odredbom poglavnika Pavelića za općeg opunomoćenika Vlade NDH za područja velikih župa Sana i Luka, Pliva i Rama, Krbava i Psat te za kotare Dvor, Kostajnica i Bosanski Novi iz Velike župe Gora i kotare Bosanska Dubica, Bosanaka Gradiška i Prnjavor iz Velike župe Livac i Zapolje, imenovan je izvanredni poslanik i opunomoćeni ministar dr. Oskar Turina.¹⁰⁶² Prema poglavnikovoju odredbi njemu su na cijelom ovom području bile određene sve građanske i samoupravne ustanove te političke ustanove ustaškog pokreta, koje se „njemu imaju bezuvjetno pokoravati i sve njegove naloge točno izvršavati“.¹⁰⁶³ Iz nadležnosti općeg opunomoćenika Turine bili su isključeni hrvatsko domobranstvo i ustaška vojnica. Između ostalih ovlasti općem opunomoćeniku je pripadalo i pravo označiti vojnim oblastima gdje je potrebno izvesti vojni zahtjev.¹⁰⁶⁴

Imenovanje općeg opunomoćenika Vlade NDH za gore navedene velike župe i kotareve vezano je za pokretanje velike vojne akcije njemačkih i snaga NDH protiv više od 3500 partizana na Kozari tijekom lipnja i srpnja 1942. godine. Naime, ove partizanske snage su ugrožavale važnije prometne komunikacije na tom području, kao i za Nijemce važan rudnik željezne rude u Ljubiji kraj Prijedora.¹⁰⁶⁵

Ustroj uprave na području Velike župe Krbave i Psat ostao je isti sve do partizanskog zauzimanja župe početkom studenog 1942. godine. Veliki župan Barišić sa skupinom župskih dužnosnika je Bihać napustio 3. studenog 1942. kada je zrakoplovom prebačen u Zagreb. Pro-

¹⁰⁵⁸ HR-HDA, MUP NDH, kut. 292, T. Broj 191-1942.

¹⁰⁵⁹ RADIĆ, *Bihaćki gradonačelnici 1878.-2000.*, 59.

¹⁰⁶⁰ Isto.

¹⁰⁶¹ VAS, Fond NDH, kut. 195II, Broj: 2593/1942.

¹⁰⁶² HR-HDA, MUP NDH, T. broj: 4643-I-A, od 26. lipnja 1942.

¹⁰⁶³ Isto.

¹⁰⁶⁴ Isto.

¹⁰⁶⁵ BARIĆ, *Ustroj koptene vojske domobranstva Nezavisne Države Hrvatske*, 134.-135.

tiv njega je u Zagrebu bila pokrenuta i istraga za pad Velike župe Krbava i Psat u partizanske ruke. Međutim, nakon kraće istrage pušten je iz pritvora, ali više nije obnašao dužnost velikog župana Velike župe Krbava i Psat. Od 20. siječnja 1944. bio je na dužnosti velikog župana pri Ministarstvu unutarnjih poslova NDH, a u prosincu iste godine je imenovan za velikog župana Velike župe Livac i Zapolje sa sjedištem u Novoj Gradiški.¹⁰⁶⁶

U razdoblju od 4. studenog 1942. do 28. siječnja 1943. godine u župi su bila uspostavljena partizanska tijela vlasti pod nazivom Komanda mjesta.

Od od 29. siječnja 1943. njemačko vojno zapovjedništvo u dogovoru s državnim vijećnikom dr. Lovrom Sušićem, koji je u ime Vlade NDH bio u Bihaću, imenovalo je privremenu gradsku upravu od „viđenijih građana“, kako se navodi u Sušićevom izvješću, a čija se imena ne navode.¹⁰⁶⁷

Zaključak

Osnivanje ustanova civilne i vojne vlasti NDH u Velikoj župi Krbava i Psat pratili su brojni problemi i nesnalaženja. Glavnu ulogu u njihovom ustroju u razdoblju od travnja do polovine lipnja 1941. g. imale su osobe koje su se odmah po proglašenju NDH, 10. travnja 1941. g. stavile na raspolaganje njenoj civilnoj i vojnoj vlasti, a neke od njih su već od ranije bili povezani s ustaškim pokretom. Na bihaćko-cazinskom području tu ulogu je preuzeo banjalučki odvjetnik Viktor Gutić koji je sa svojim najbližim suradnicima imenovao prve osobe na upravne i političke dužnosti u lokalnim zajednicama.

Ovo stanje se promijenilo tijekom lipnja 1941. g. osnivanjem Velike župe Krbava i Psat sa sjedištem u Bihaću i dolaskom u Bihać velikog župana Ljubomira Kvaternika. Osim kadrovskih promjena, Kvaternikov dolazak je donio značajne promjene u odnosu župskih i kotarskih vlasti prema pravoslavnom i židovskom pučanstvu. Njihova izloženost progonu i različitim oblicima torture osim što je pojačalo nepovjerenje prema župskim i kotorskim vlastima, izazvalo je i negativne reakcije kod vodećih predstavnika vjerskog života katolika i muslimana na području župe. Unatoč tome, Kvaternik koji je u početku za svoje postupke imao potporu najviših tijela vlasti NDH, nastavio je s progonom i ubojstvima pravoslavnog i židovskog pučanstva, ali i onih koji su se na bilo koji način usprotivili njegovim odlukama. Kada je ustanak poprimio takve razmjere, da je bilo jasno da ga raspoložive domobranske i ustaške snage ne mogu zaustaviti tijekom srpnja i kolovoza 1941. g. i da prouzrokuje velike materijalne i ljudske gubitke, Pavelić donosi odluku da smjeni Ljubomira Kvaternika i na njegovo mjesto je imenovao dr. Josipa Barišića. Novi veliki župan je zaustavio nasilje nad pravoslavnim i židovskim pučanstvom i nastojao pridobiti kakvu-takvu lojalnost ovog pučanstva prema civilnim i vojnim vlastima NDH na području Velike župe Krbava i Psat.

¹⁰⁶⁶ *Tko je tko u NDH, Hrvatska*, 24.

¹⁰⁶⁷ VAS, Fond NDH, kut. 86, dok. br. 19.

Ovakvo Kvaternikovo ponašanje bilo je i glavni izgovor i opravdanje za podizanje četničko-komunističkog ustanka krajem srpnja 1941. na području Velike župe Krbava i Psat.

Najveći dio ustanika činilo je srpsko seosko pučanstvo organizirano kroz takozvane gerilske odrede, koje podupire i zalaže se za povratak Kraljevine Jugoslavije. Mali broj komunista koji se priključuju ovim gerilskim odredima bili su Srbi koji nisu uživali značajniji autoritet među „gerilcima“. To je dovelo do jaza između komunista koji žele preuzeti glavnu riječ i vodstvo nad ustanicima, s jedne strane i srpskog seoskog pučanstva i njihovog nekomunističkog zapovjedništva s druge strane. Kada se ustanak proširio u ustaničke redove se postupno uključuje i mali broj komunista iz redova hrvatskog i muslimanskog pučanstva s područja Velike župe Krbava i Psat. Cilj ustanika je bio uspostaviti kontrolu nad cijelim bihaćko-cazinskim područjem do crte Karlovac – Banja Luka.

Odlaskom Ljubomira Kvaternika i dolaskom dr. Josipa Barišića na dužnost velikog župana sredinom rujna 1941. dolazi do promjena u odnosu župskih vlasti prema pravoslavnom i židovskom pučanstvu, ali ne i prema četničko-komunističkom ustanku koji je i dalje trajao. Progoni i ubojstva pravoslavnog i židovskog pučanstva su prestali i omogućen im je povratak u njihove domove te nastavak mirnog života. Također, treba naglasiti da je dolazak novog župana značio i nove personalne promijene koje je izvršio kako na razini župe tako i u kotarevima i upravnim općinama.

Sve to je usložnjavalo uvjete u kojima su ustrojavane i vojne postrojbe NDH na području župe. Početke tog ustroja nalazimo tek sredinom svibnja 1941. g. kada je u ime Vrbaskog divizijskog područja u Bihać došao potpukovnik Gustav Matković kako bi ustrojio Bihaćku pješaku pukovnicu koja će kasnije biti preimenovana u Bihaćki posadni bataljun. Taj ustroj je tekao vrlo sporo jer je bio obilježen nedostatkom vojne opreme, naoružanja te obučenog časničkog i dočasničkog kadra, kao i nepostojanjem dovoljnih pričuvnih postrojbi te činjenici da su domobranske postrojbe na području Velike župe Krbava i Psat bile razvučene na relativno velikom području. Osiguravale su područje od Plitvičkih Jezera do Lohovskih brda kod Bihaća te područje od Bihaća do Bosanske Krupe, Cazina i Otoke s posebnom zadaćom osiguranja cestovne i željezničke komunikacije Bihać – Bosanska Krupa – Bosanski Novi. Osim toga, vojni ustroj hrvatskih snaga na području Velike župe Krbava i Psat u razdoblju od sredine svibnja do kraja rujna 1941. g bio je praćen i drugim problemima vezanim za učestalo preustrojavanje i mijenjanja sastava postrojbi. Dodatni problem nastaje nakon izbijanja četničko-komunističkog ustanka, u razdoblju od srpnja do rujna 1941., koji u potpunosti zaustavlja započeti ustroj domobranskih postrojbi na području Velike župe.

Krajem rujna 1941. g. Bihać je postao sjedište 2. pješačke divizije, a početkom 1942. g. i sjedište stožera II. lovačke bojne u sastavu I. gorskog združenja. Početkom travnja 1942. g. podjelom I. domobranskog zbora na devet zona, Velika župa Krbava i Psat je ušla u vojnu nadležnost VIII. zone koja je bila pod zapovjedništvom 2. pješačke divizije u Bihaću. Preustrojem gorskih združenja tijekom rujna 1942., II. lovačka bojna u Bihaću izdvojena je iz sastava I. gor-

skog zdruga te nastavlja djelovati pod istim nazivom, ali zapovjedno podređena 12. pješačkoj domobranskoj pukovnici. Krajem listopada 1942. ova je bojna iz Bihaća premještena u Gospić. Osim domobranskih postrojbi na području Velike župe Krbava i Psat tijekom 1941. i 1942. djelovale su i postrojbe Ustaške vojnice i oružništva kao sastavnica Oružanih snaga NDH.

IZVORI I LITERATURA

Neobjavljeni izvori:

Arhivska građa

Hrvatski državni arhiv (HR-HDA)

Fond Ministarstvo unutarnjih poslova NDH

Vojni arhiv Srbije, Beograd (VAS)

Fond Nezavisne Države Hrvatske (NDH)

Arhiv Unsko-sanske županije/kantona, Bihać (AUSŽ)

Fond Drugi svjetski rat 1941.–1945.

Arhiv franjevačkog samostana Petrićevac, Banja Luka

Autobiografski zapisi fra Bosiljka Ljevara

Dokumentacija fra Marijana Jakovljevića

Objavljeni izvori:

Bihać u novijoj historiji (1918-1945), *Zbornik radova sa Naučnog skupa održanog u Bihaću 9. i 10. oktobra 1986.*, tom II, knjiga 2, Banja Luka, 1987.

Identitet Bosne i Hercegovine kroz historiju, *Zbornik radova*, I, Sarajevo, 2011.

Cazinska krajina u XX. stoljeću, *Zbornik radova*, svezak 10, broj 32-33, Zagreb, 2011.

Zbornik zakona i naredbi NDH (ZZN) 1941.–1945.

Bihaćka republika, 4.11.1942.–29.1.1943., *Zbornik članaka*, knjiga 1.

Tisak :

Hrvatski narod, Glasilo Hrvatskog ustaškog pokreta, Zagreb, 1941.–1945.

Hrvatsko gospodarstvo, Zagreb 1941.–1944.

Narodne novine, Zagreb, 1941.–1945.

Neobjavljeni rukopisi:

Ljevar, Bosiljko, *Autobiografski zapisi*

Knjige i članci:

Barić, Nikica, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne Države Hrvatske, 1941.–1945.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2003.

Bibanović, Esad, Kulenvakufski komunisti u radničkom pokretu i ustanku, *Zbornik radova*, Banja Luka, 1987.

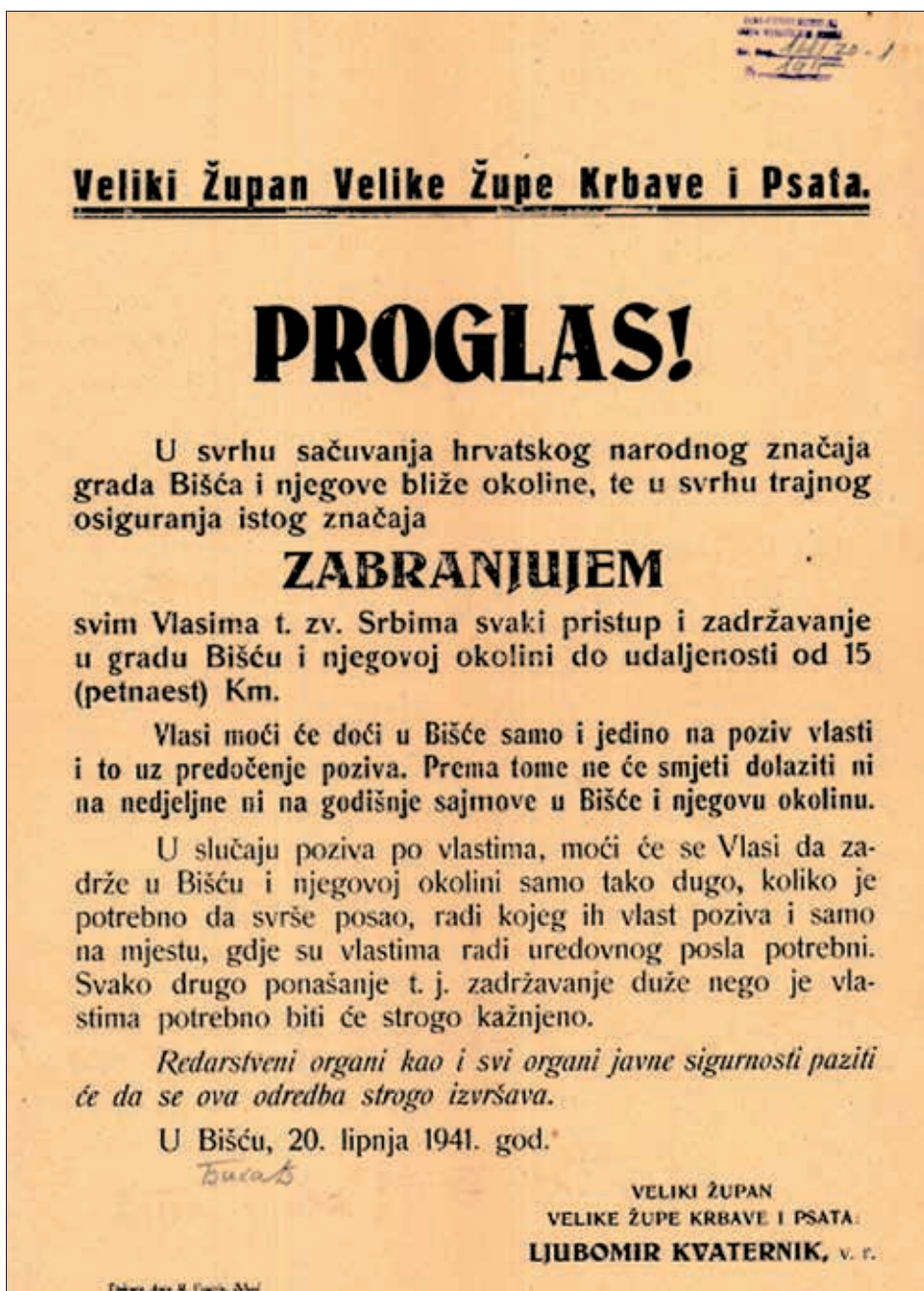
Bučin, Rajka, *Prilog poznavanju institucija: zakonski okvir rada velikih župa NDH*, Arhivski vjesnik, god. 44, Zagreb, 2001.

- Colić, Mladen, *Karakteristike operacije kao oblika borbenih dejstava u narodnooslobodilačkom ratu 1942. godine*, Vojno-istorijski glasnik, Beograd, 1983.
- Colić, Mladen, *Takozvana NDH*, Delta-Pres, Beograd, 1973.
- Dizdar, Zdravko, Grčić, Marko, Ravelić, Slaven, Stuparić, Darko, *Tko je tko u NDH*, Minerva, Zagreb, 1997.
- Hasanbegović, Zlatko, *Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929.–1941. (U ratu i revoluciji 1941.–1945.)*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2012.
- Kovačić, Davor, *Oružništvo Nezavisne Države Hrvatske, Redarstveno tijelo i vojna postrojba 1941.–1945.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2014.
- Obhodaš, Amir, Werhas, Mario, Dimitrijević, Bojan, Despot Zvonimir, *Ustaška vojnica 2*, Znanje, Zagreb, 2013.
- Odić, Slavko, *Bosanska krajina u aprilskom ratu, Zbornik: Podgrmeč u NOB-i*, knjiga I, Vojno-izdavački zavod, Beograd, 1972.
- Odić, Slavko, *Radnički pokret Bihaća i okolice do ustanka 1941.*, *Zbornik Podgrmeč u NOB-i*, knjiga I, Beograd, 1972.
- Radić, Nikola, *Bihački gradonačelnici 1878.–2000.*, Grafičar, Bihać, 2002.
- Redžić, Enver, *Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu*, Grafičko-izdavačka kuća „Oko“, Sarajevo, 1998.
- Terzić, Velimir, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941.*, knjiga 2, Narodna knjiga, Beograd, 1983.

SUMMARY

Abstract: In the historiography of communist Yugoslavia, the issue of the activities of the civil and military authorities of the Independent State of Croatia in today's Bosnia and Herzegovina during the Second World War was partially explored because this topic could not be freely researched or written about. In the mentioned period, the emphasis was on researching the partisan movement, while other participants in the war were given much less attention. Those who wrote on this topic paid little or almost no attention to the circumstances in which the civil and military authorities of the Independent State of Croatia in Bosnia and Herzegovina were established and operated, as well as in the Bihać-Cazin region. There is no historiographical research on the main features of the civilian and military authorities of the Independent State of Croatia in the Great Parish of Krbava and Psat with its seat in Bihać. Based on the original archival material, the paper presents the structure and activities of civilian and military authorities of the Independent State of Croatia in the Great Parish of Krbava and Psat with its seat in Bihać in the period 1941-1942. Namely, after it was founded on June 16th, 1941, the municipal, county and parish authorities of the Independent State of Croatia were established in the parish, while the organization of military power was reflected in the establishment and operation of Home Guard and Ustasha units, and the armed forces.

Keywords: Great Parish of Krbava and Psat with headquarters in Bihać, Independent State of Croatia, Home Guard, Ustasha soldier, militia, Viktor Gutić, Ljubomir Kvaternik, Josip Barišić, Gustav Matković, Ivan Tomašević.

Slika 3. Proglas velikog župana Ljubomira Kvaternika od 20. lipnja 1941.
(Izvor: VAS, Fond NDH, kut. 195, dok. br. 20)

Slika 4. Karta NDH sa vojno-teritorijalnim pregledom
(Karta preuzeta iz knjige: Milan N. Zorić, Drvar u ustanku četrdeset prve, Vojno-izdavački zavod, Beograd 1963., 5)